

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce na téma:

**GEOGRAFICKÁ MOBILITA OBYVATELSTVA VE
DVOU VYBRANÝCH FARNOSTECH V 18. STOLETÍ**

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Seligová

Vypracovala: Zuzana Piskáčková

Šestajovice 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 11.5.2006

.....
podpis

Za pomoc při vypracování své práce děkuji Mgr. Markétě Seligové,
zejména jí děkuji za její ochotu.

Obsah

1. Úvod	5
1.1. Sňatek	5
1.2. Sociální a geografická mobilita	8
1.3. Cíl výzkumu	11
2. Charakteristika vybraných farností.....	13
2.1. Kamenický Šenov	13
2.2. Podbořany.....	16
2.3. Srovnání	17
3. Prameny a metoda.....	18
3.1. Matriky	18
3.2. Metoda, postup práce, kritika pramene	22
4. Výzkum.....	30
4.1. Geografická mobilita.....	30
4.2. Sociální mobilita.....	52
5. Závěr.....	53
Seznam literatury a pramenů	57

1. Úvod

1.1. Sňatek

Sňatek je dodnes jedním z nejvýznamnějších aktů v životě každého člověka.¹ V minulosti to však platilo v mnohem větší míře než dnes. Sňatkem se člověk stával definitivně uznaným za dospělého. Navíc se jednalo prakticky o nerevidovatelný krok, rozvod byl víceméně nepřípustný.²

Pro oba snoubence mohl sňatek znamenat změnu sociálního postavení, navzdory tomu, že se mladí lidé zřejmě snažili najít si partnera ze stejné sociální vrstvy. Ke sňatku mohl přistoupit teprve ten, kdo dosáhl takového postavení ve společnosti, které mu umožňovalo uživit budoucí rodinu. Sňatkem totiž zpravidla vznikla nová ekonomicko-sociální jednotka.

¹ Co se týče svatebního obřadu jako takového, v lokalitě Chýnova lze konstatovat následující. Obřady měly stále stejný průběh, k odlišnostem docházelo maximálně díky různému pojetí různých kněží. Do Tridentského koncilu (polovina 16. století) bylo možné, aby proběhly zasnuby i samotná svatba bez přítomnosti kněze. Došlo k setkání obou rodin, ruka dívky byla vložena do dlaně chlapce, políbili se, předali si dary, vyměnili si prsteny, uzavřeli svatební smlouvu a uspořádali svatební hostinu. Do kostela pak šli až po svatební noci pouze pro potvrzení.

Po koncilu se však situace radikálně změnila. Sňatku se připsal posvátný charakter, měl být uzavírán před Bohem a knězem, byl nerozlučitelný, výlučnost v této kompetenci měla církev, mohl být uzavřen jen ve farním kostele. Zároveň byly zakázány sňatky kněží a byla uznána nadřazenost panenství a celibátu. Před sňatkem bylo nutné vykonat zpověď, kněz měl oddávat pouze osoby, které znal, měl zjišťovat překážky, které by mohly sňatku bránit. Jako příležitost ke zveřejnění překážek v zamýšleném manželství existovaly trojí ohlášky. Důležité bylo i to, aby se sňatkem souhlasili rodiče obou zúčastněných. Samotnému obřadu pak měli být přítomni dva až tři svědci. Jako vhodná doba k uzavření manželství bylo označeno zpravidla ráno a to nejlépe v neděli či ve sváteční den. Naopak nevhodné bylo uzavírat sňatek v období Vánoc nebo Velikonoc. Jako u většiny nařízení však existoval rozdíl mezi církevními obřady a světskými zvyky. Viz Grulich, Josef: „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. Historická demografie 24/ 2000, s. 49-82

² Rozvod byl možný jen ve výjimečných případech a to řekněme pro panovníky, kterým nebylo například v dosavadním manželství dopřáno mít nějakého potomka a tím i dědice.

Častějším důsledkem sňatku přitom byl samozřejmě sociální pokles než sociální vzestup.³

To bylo dáno i dědickým systémem, který určoval nejen osud hlavního dědice, ale jistě i osud jeho sourozenců. Díky dědickému systému⁴, který byl uplatňován v našich zemích, byl hlavní dědic určen již při svém narození. Ten si mohl udržet své sociální postavení, ovšem jeho sourozenci byli odkázáni na svůj dědický podíl, který byl však značně nejistý a jeho výše závisela na mnoha různých okolnostech, přičemž jednu z důležitých rolí hrál právě sňatek hlavního dědice či dědičky. Jestliže ten či ta si totiž vzal či vzala nevěstu s velkým věnem nebo muže se zajištěným postavením, pro sourozence to rozhodně znamenalo lepší vyhlídky. Podstatné bylo i to, že

³ Na území naší dnešní republiky, stejně jako v západní Evropě totiž existovala silná snaha zamezit dělení statku při dědění (tzv. princip jednonástupnictví). To znamenalo, že se stávajícího statku ujal pouze jeden dědic a ostatním měly být vyplaceny jejich ideální díly. To byla ovšem teorie, v praxi většinou dědici, kteří převzali statek neměli dostatek prostředků, aby ostatní sourozence vyplatili najednou. Měli jim tedy vyplácet dávky, ale ani to nebylo často jednoduché. A kdo tyto dávky vyplácet dokázal, často se sám dostal do dalších dluhů. Pro sourozence dědice bylo tedy obtížné zakoupit se na jiném statku, pokud nedostal svůj ideální díl či si nevezal dobře situovaného partnera, respektive hlavního dědice či výjimečně dědičku statku, nebo nevěstu s tučným věnem. Pak byl pokles na sociálním žebříčku nevyhnutelný.

⁴ Dědický systém se řídil zásadami tzv. jednonástupnictví (viz poznámka č. 3). Do roku 1787 bylo obvyklé, že se dědicem stával nejmladší syn. (3.4.1787 byl však vydán dekret, který tuto zvyklost měnil, od této chvíle se měl vždy stát hlavním dědicem syn nejstarší, pokud otec nestanovil poslední vůlí jinak.) Díky systému, v němž dědil nejmladší syn, se mohlo často stát, že hospodář zemřel a hlavní dědic ještě nebyl dostatečně starý na to, aby se ujal vedení dvora. V takovém případě se většinou buď ujala dočasná správa vdova nebo jeden ze starších sourozenců. Když potom dosáhl hlavní dědic určitého věku (plnoletosti), převzal správu nad zděděným statkem. Po smrti hospodáře se ale mohlo dědit třemi různými způsoby: 1. systémem rovných dílů (každý měl dostat stejnou část majetku, včetně vdovy) 2. tzv. systémem vdovské třetiny (vdova dostala 1/3 majetku a zbytek si rovnoměrně rozdělily děti, bylo to výhodné pro vdovu) 3. systémem preference mužských dědiců (muži dostávali větší podíl na dědictví, postupem času (od konce 16. století) nahrazováno ostatními systémy, hlavně vdovskou třetinou). Viz Horský, Jan – Seligová, Markéta: Rodina našich předků. Praha 1997, s. 58-59

počet statků a usedlostí zůstával víceméně nezměněn, zatímco na druhé straně stála relativně silně expandující populace.⁵

Vzhledem k tomu, že sňatek byl tedy důležitý nejen pro snoubence, ale i pro jejich rodiny, nezávisel zdaleka jen na vůli snoubenců, spíš bychom snad měli říci, že možná záležel i na nich. Sňatek byl totiž často výslednicí rodinných strategií, aliancí, příbuzenských vztahů a domluv, se kterými potenciální snoubenci neměli příliš společného. Ideál romantické lásky neměl v tomto prostředí a v této době ještě své místo. Možná jedině v rodinách nejchudších, kde se nedal předpokládat sociální vzestup a bylo tedy asi víceméně „jedno“, koho si potomek vzal, mohlo docházet ke sňatkům z lásky.⁶

Dle Pierre Bourdieua mohl vést sňatek, v rámci selských vrstev, u zúčastněných rodin k „narůstání, zachování nebo promrhání materiálního a symbolického kapitálu“, sňatek byl „základnou statiky a dynamiky veškeré struktury společnosti“.⁷

⁵ Populace se začala silně rozrůstat hlavně v druhé polovině 17. století a ve století 18.

Co se týče demografického stavu Evropy, okolo roku 1500 nastalo ve větší části Evropy oživení populačního růstu, po kterém následoval rychlý demografický růst, kterému učinila konec třicetiletá válka. V řadě zemí se však růst zpomalil již před rokem 1618. Dle Russela měla Evropa kolem roku 1450 pouze 50 miliónů obyvatel, kolem roku 1500 však již 80-100 miliónů a do roku 1600 100-180 miliónů. Jsou to však pouze odhady. V 16. století rostly ceny potravin a klesaly mzdy, rozmáhalo se vystěhovalectví a žoldnéřské armády, rostl počet i velikost měst. U nás i v Německu znovu ožíval proces vesnické kolonizace, která nyní směřovala do hor, kde se ujímala protoindustriální výroba, mizely „poustky“. Po 17. století, ve kterém došlo k méně či více silné stagnaci počtu obyvatelstva v jednotlivých zemích Evropy, došlo v 18. století k populačnímu růstu, který trval až do poloviny století 20. Viz Horská, Pavla – Kučera, Milan – Maur, Eduard – Stloukal, Milan: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990, s. 243 a dále

⁶ Klášterská, Alice: Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. Historická demografie 22/1998, s. 145-168

⁷ Bourdieu, Pierre, 1987, str. 273 in: Schlumbohm, Jürgen: Lebensläufe, Familien, Höfe. Göttingen 1994, s. 369

V této situaci, kdy byl sňatek často součástí spleťtých rodinných strategií by se tedy možná dalo očekávat, že okruh lidí, kteří přicházeli v úvahu jako vhodní kandidáti na sňatek se neomezoval jen na nejužší okolí. Čím širší totiž byl geografický okruh potenciálních partnerů, tím větší byla šance, najít si někoho z odpovídající sociální skupiny. Jednotlivé lokality byly totiž z dnešního hlediska malé co do počtu usedlostí, takže například sedláků zde mohlo být pouze malé omezené množství, a jestliže si chtěl mladý člověk ze selské rodiny zajistit adekvátního partnera, musel být často ochoten přestěhovat se v souvislosti se sňatkem i do vzdálenějších lokalit, respektive ho v těchto lokalitách i hledat.

Na druhou stranu v českém prostředí existovalo jisté omezení geografické mobility, institucionální omezování pobytu poddaných prostřednictvím vrchnostenského souhlasu se sňatkem. To byla instituce, která se prosadila v souvislosti s raně novověkým nevolnictvím, a která se uplatňovala v řadě oblastí střední a východní Evropy.⁸ Nabízí se zde tedy zajímavá otázka, jaká byla proporce mezi snahou nalézt partnera z odpovídající sociální vrstvy, a to i za cenu značného vzdálení se z místa původního bydliště, a tendencí najít si partnera pokud možno z blízkého okolí bydliště či alespoň jednoho panství, ačkoli to znamenalo i sociální pokles.

1.2. Sociální a geografická mobilita

Sociální a především geografická mobilita je hlavním tématem mé práce. Konkrétněji sociální a geografická mobilita ve spojení se sňatkem, tedy míra toho, jak se byli lidé ochotni a schopni kvůli partnerovi přestěhovat a na jak velkou vzdálenost a jak moc při sňatku brali ohled na své a partnerovo sociální postavení.

Výzkumy sociální a geografické mobility se zabývalo již několik českých autorů. Alice Velková tak provedla výzkum na generaci osob narozených

⁸ Maur, Eduard: K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví. Historická demografie 8/1983, s.316-325

v letech 1791-1800 na panství Štáhlavy.⁹ Velková konstatuje, že všichni lidé neměli stejné šance při dosahování jistého sociálního postavení, prvotní roli hrál sociální původ, ten tvořil hranice možného sociálního a ekonomického postavení, kterého mohl jedinec dosáhnout, a až druhotnou roli hrály jeho schopnosti. Sociální původ pak ovlivňoval i další životní osudy lidí, například věk při odchodu do čelední služby.

Jako pramen pro svou práci použila Velková Registr daně z hlavy z roku 1820. Otcové děti, které byly sledovány, což byly děti narozené v letech 1791-1800, pocházeli ve více než polovině případů ze sledovaných lokalit, 44% jich přišlo odjinud. V rodné obci zůstalo od narození do smrti 41% mužů. Z těch mužů, kteří sem přišli až po narození, se zde trvale usadilo 56% mužů, 44% opět odešlo. Sledujeme-li velikost obcí, zjistíme, že muži častěji zůstali v rodných obcích, když byly tyto lokality větší a zároveň platí, že přicházející muži se také více usazovali ve větších obcích. Celkově v této generaci otců sledovaných dětí byla větší imigrace než emigrace, počet rodin zde se zvýšil asi o třetinu. Celkem se pak jen 48% prvorozených dětí narodilo v téže obci jako jejich otec. Podíváme-li se potom na souvislost sociálního postavení a migrace, zjistíme, že čím vyšší bylo sociální postavení, tím menší byla vůle k migracím, což může, ale nemusí být logické.¹⁰

Funkcí služby, která byla dle autorky běžná pouze u některých sociálních skupin, bylo našetřit si peníze pro budoucí založení rodiny. Platila zde navíc nepřímá úměrnost mezi sňatkovým věkem a sociálním postavením. Autorka nakonec zjistila větší tendenci k migraci u mužů narozených v letech 1791-1800 než u jejich otců, postavení svých otců si přitom udrželo 33-38% mužů (údaj pro ženy zde nebyl uveden).

V první polovině 19. století byl tedy sociální původ pro lidi stále velmi důležitý. Kdo se nemohl uplatnit v rodné obci, odcházel často jinam, přičemž vůle k tomuto činu byla větší u neusedlých obyvatel. Nejčastěji se takto lidé stěhovali do měst. Bylo navíc jednodušší se rozhodnout k migraci, když

⁹ Velková, Alice: Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791-1800 na panství Štáhlavy. Historická demografie 27/2003, s. 173-224

¹⁰ Viz výše o snaze nalézt partnera ze stejné sociální vrstvy i přes větší geografickou vzdálenost, ale zároveň institucionální omezování pohybu poddaných vrchností.

člověk věděl, kam odejde, než když šel a nevěděl kam. Celkově se však v 19. století otevřelo pro lidi z venkova více možností k uplatnění mimo zemědělství.

Geografickou mobilitou poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století se zabývala Markéta Seligová.¹¹ Cílem článku bylo posoudit míru geografické mobility v závislosti na věku osob, a to prostřednictvím sledování důvodu vyřazení z evidence respektive zařazení do evidence v poddanských seznamech, a odpovědět na otázku, zda platí všeobecně přijímaná teze, že po Bílé hoře u nás došlo ke znevolnění poddaných, a v souvislosti s tím vrchnost více kontrolovala pohyb poddaných, k němuž byl nutný její souhlas. Jistá opatření proti volnému přecházení poddaných však existovala již po husitských válkách. Autorka čerpala z matrik, soupisů obyvatel a poddanských seznamů pro Horní Polici, Žandov, Dolní Polici a Stoupno. Otázkou bylo, proč byly osoby vyřazovány z evidence a z jakého důvodu byly zaregistrovávány? Shrňme-li závěry, které platí pro všechny sledované generace, všeobecně se potvrdily následující teze: Do patnácti let věku byla relativně vysoká úmrtnost a tyto děti, pokud migrovali, tak migrovali pouze s rodiči. Lidé migrovali nejvíce ve věku 20-35 let, přičemž větší sklon k migraci za sňatkem měly ženy. Pokud byl někdo vyřazen z evidence po 35. roce života, mohlo to být již připisováno spíše smrti než migraci.

Další prací zabývající se migrací je práce Josefa Grulich a Hermanna Zeithlofera o migraci obyvatel v jižních Čechách, ovšem týká se poněkud ranějšího období, období kolem třicetileté války.¹² Jako prameny posloužily autorům nejen soupisy obyvatelstva pro Vimperk a Prachatice (z let 1577 a 1585). Autoři zjistili, že větší ochota k migraci existovala na venkově, ve městě měli lidé větší vazbu ke své nemovitosti. Za svatbou se byli ochotni také stěhovat více lidé z venkova, ve $\frac{3}{4}$ - $\frac{4}{5}$ manželství neměli snoubenci

¹¹ Seligová, Markéta: Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů. *Historická demografie* 28/2004, s.55-109

¹² Grulich, Josef – Zeithlofer, Hermann: Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení. *Historická demografie* 22/1998, s.79-105

stejné místo původu. Co se týče rozdělení pohlaví a migrací, ženy migrovali více na menší vzdálenosti, do 5 kilometrů, muži pak měli sklon migrovat na větší vzdálenosti, nad 20 kilometrů. Co se týče čelední služby, tu vykonávaly $\frac{3}{4}$ mladých mimo své místo původu. Lidé migrovali hlavně kvůli práci, s vrchností přitom asi neprobíhaly velké spory. A třicetiletá válka v tomto ohledu neznamenal žádnou výraznou změnu.

Pokud bych tedy měla udělat závěry z výše uvedených článků, které jsou ovšem doloženy pouze pro dané lokality, mohla bych říci, že větší sklon k migracím měli lidé narození na konci 18. století než v jeho polovině, dále že, alespoň v 1. polovině 18. století, lidé migrovali v největší míře mezi 20 a 35 lety života a v souvislosti se sňatkem to byly spíše ženy. Co se týče konce 16. století a dané lokality, větší ochotu k migraci můžeme pozorovat u lidí z venkova než u lidí z měst. Tyto závěry samozřejmě nelze zevšeobecňovat, ale mohou naznačovat jisté tendence v geografické mobilitě.

1.3. Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo odpovědět na otázky týkající se sociální a hlavně geografické mobility v souvislosti se sňatkem v oblasti Žatecka a podhůří Lužických hor v 18. století. Na otázky jsem se snažila odpovědět za celé období, ale také pro jednotlivá desetiletí, což mělo posloužit k osvětlení trendů v průběhu času.

Mým cílem bylo zjistit, jakou roli mohl hrát způsob obživy a ráz oblasti ve sňatkovém chování, pokud se budeme zabývat sociální a geografickou mobilitou. Proto jsem si pro výzkum vybrala dvě místa, kde se dá předpokládat různý způsob obživy – podhůří Lužických hor se silným protoindustriálním rázem a Žatecko se zaměřením na zemědělství.

Zde se nabízí otázka, proč by měl mít protoindustriální nebo agrární ráz regionu souvislost s mírou geografické mobility v souvislosti se sňatkem a zda se dá očekávat, že hospodářský ráz regionu nějakým způsobem ovlivní sociální mobilitu.

Podle tzv. protoindustrializační teorie Hanse Medicka by přítomnost protoindustrializace jako způsobu obživy měla zapříčiňovat relativně nižší sňatkový věk, dostupnější sňatek, vyšší porodnost a jako převažující model by se v takové populaci měla objevovat nukleární rodina (rodiče s dětmi). Tento model se v českém prostředí zcela nenaplní, ale v některých otázkách se potvrzuje i v našem prostředí (vyšší šance na vstup do manželství).¹³ Tato teorie je tedy také jedním z důvodů, díky kterým je možné předpokládat, že hospodářský ráz oblasti může mít vliv na sňatkové chování.

Co se týče ovlivnění geografické mobility hospodářským rázem oblasti, nabízí se teorie, že v protoindustriální oblasti bude míra migrace nižší, jelikož zde lidé nebyli vázáni pouze na držbu půdy a vykonávali zároveň nějaké řemeslo. To mohl vykonávat jak hlavní dědic, tak ostatní dědici, počet míst, kterým si člověk udržel své sociální postavení tudíž nebyl omezen takovým způsobem jako v agrárních oblastech. Proto zde mohl člověk najít snáze stejně situovaného partnera, a neměl tudíž potřebu hledat si partnera ve vzdálenější oblasti. Dalším argumentem pro nižší migraci, ovšem pro obě oblasti, je fakt, že se dá očekávat, že v žádném kraji nebyl přebytek nezadaných a dobře situovaných hlavních či ostatních dědiců. Nalézt tedy takového partnera nebylo jistě jednoduché ani v případě, že se ho člověk vydal hledat jakkoliv daleko od rodného domu.

Co se týče sociální mobility, v souvislosti s předchozí odpovědí bych předpokládala, že v agrárních oblastech bude docházet k výraznější sociální mobilitě, a to sestupné. V důsledku toho, že sociální postavení rodičů mohlo být zajištěno (a ani to nebylo úplně jisté) pouze pro hlavního dědice, ostatní dědici se museli buď dobře oženit nebo vdát, což nebylo lehké, nebo se nějakým způsobem sami vypracovat, což bylo asi ještě těžší. V protoindustriální oblasti, kde nebyla držba půdy v sociálním ohledu to nejdůležitější, bych potom míru sociální mobility očekávala nižší.

¹³ Horský, Jan – Seligová, Markéta: Rodina našich předků. Praha 1997, s. 116 a dále

Otázku geografické mobility obyvatelstva v 18. století jsem se rozhodla sledovat prostřednictvím matrik pro farnost Kamenický Šenov a farnost Podbořany porovnáváním místa původu snoubenců. Pro svůj výzkum jsem využila jako pramenů matrik oddaných, Müllerovy mapy Čech a Tereziánských katastrů.

Konkrétně jsem chtěla odpovědět na následující otázky:

Nakolik bylo obvyklé odcházet za sňatkem z rodné lokality či z farnosti či z panství? Jak daleko se byli ochotni v takovém případě lidé odstěhovat? Platila úměra mezi šancí na rovný sňatek a geografickou vzdáleností od místa původního bydliště? Jakou část sňatků tvořily sňatky dvou stejně sociálně postavených partnerů? Jaké byly podíly sociálně heterogenních sňatků? Jaká byla struktura snoubenců podle rodinného stavu? Jaká byla geografická vzdálenost lokalit, ze kterých pocházeli snoubenci? To vše na pozadí hospodářského rázu sledovaných oblastí.

2. Charakteristika vybraných farností

2.1. Kamenický Šenov

Kamenický Šenov je první ze dvou oblastí, kterou jsem si vybrala pro svůj výzkum. Někdejší farnost Kamenický Šenov se dnes nachází v okrese Česká Lípa v Libereckém kraji (dříve, v polovině 18. století, se nacházel v Litoměřickém kraji), v nadmořské výšce 350-550 m.n.m. První zprávu o vsi nacházíme roku 1352 v českokamenické kronice, podle níž byla ves založena přistěhovalými Lužickými Srby a byla nazývána Sonov, o třicet let později Skonov. Později se uváděly názvy Šena (Schöna) a Šenov (Schönau). Vzhledem k tomu, že toto místo patřilo k českokamenickému panství, ujal se název Kamenický Šenov (německy Steinschönau). V roce 1849 byla vesnice povýšena na městys a v roce 1900 na město.

V 15. století patřil Kamenický Šenov k českokamenickému panství Hynka Berky z Dubé, od roku 1427 potom pánům z Vartemberka. Na počátku 17.

století koupil panství Radoslav Kinský z Vchynic. Tento rod se po mnoho let významně podílel na rozvoji šenovského sklárství.

O neagrárním, respektive nejen agrárním rázu zdejší ekonomiky svědčí silná sklářská výroba. První zmínka o místních sklářích je ze 17. století, kdy se místní obyvatelé začali zabývat zušlechťováním skla, které přiváželi z hutě ve Chříbské, založené již v roce 1414, později také z Falknova. Obyvatelé tím bohatli a význam vsi rostl. Konec 17. a začátek 18. století znamenal nejen mohutný rozmach zušlechťování skla, ale také rozvoj obchodu se sklem. Prvním historicky známým obchodníkem se sklem byl Ondřej Knechtel, který vykonal první obchodní cestu do zahraničí v roce 1623. O výnosnosti tohoto obchodu svědčí i to, že v roce 1804 bylo v Kamenickém Šenově 40 obchodníků se sklem. Mnozí z nich si postavili nákladné patricijské domy. V 19. století začal obchod v konkurenčním boji s anglickými, francouzskými a belgickými sklárnami a také v důsledku napoleonských válek stagnovat a druhou polovinu 19. století přežilo jen pět exportních firem. Navzdory tomu byla právě koncem 19. století v Kamenickém Šenově postavena první sklářská huť, nastal rozmach výroby lustrů a v roce 1856 byla založena první odborná sklářská škola na světě. Před první světovou válkou kryla kamenickošenovská oblast dvě třetiny veškerého vývozu skla z rakousko-uherské monarchie.

Jméno Kamenického Šenova bylo spojeno s jednou tradicí - výrobou svítidel. První lustry se zhotovovaly podomácku a ojedinele již koncem 17. století - zprvu jen ze skla, ale později kombinováním skleněných a kovových dílů. První větší dílnu založil na Práchni Josef Palme, jako rok zahájení výroby lustrů se uvádí rok 1724. K opravdovému rozmachu a dokonalosti přivedl výrobu lustrů v druhé polovině 19. století Elias Palme, který v roce 1905 postavil v Kamenickém Šenově velký tovární objekt, tzv. "Eliášku".¹⁴

Kamenický Šenov byl tedy lokalitou, kde se předpokládá jistá míra protoindustrializace, v tomto případě tedy nejspíš sklárství. Nasvědčuje tomu i to, že se Šenov nachází v podhůří Lužických hor. Tato oblast tedy jistě

¹⁴ www.kamenicky-senov.cz

nebyla závislá jen na zemědělství. Pokud se podíváme na hospodářský ráz této oblasti podrobněji, do Tereziánských katastrů¹⁵, tato teorie o hospodářském rázu farnosti Kamenický Šenov se nám potvrdí.

V celé farnosti byly shledány velmi výhodné podmínky pro provozování přadláctví. Bonita polí zde byla naopak velmi nízká, místní pole měla kvalitu 7.-8. bonitní třídy (8 bonitních tříd, 1. nejlepší, 8. nejhorší). Celkem zde bylo jen 46 hospodářů, 19 o rozloze polí do 15 strychů, 25 o rozloze polí 15,1-30 strychů a 2 o rozloze polí 30,1-60 strychů.¹⁶ 19 hospodářů, kteří neměli pole větší než 15 strychů se tedy rozhodně nemohlo uživit samo ze svého pole. Celková rozloha polí byla 740 strychů, 5 věrtelů. Většina obyvatel se zde živila přadláctvím a sklárstvím, z dalších profesí se tu vyskytovalo přes čtyřicet podomních obchodníků, dva obchodníci se sklem, formani, dále také šenkýř, mlynářka a řešetář.

Z těchto údajů o hospodářské činnosti obyvatel ve farnosti Kamenický Šenov je tedy patrné, že tato oblast opravdu nebyla oblastí zemědělskou, ale naopak, že byla oblastí silně protoindustriální, většina obyvatel se zde živila přadláctvím nebo sklárstvím, jen málo hospodářů mělo natolik rozlehlá pole, aby je tato jejich půda dokázala uživit.

Celá farnost se nacházela v jednom panství, panství Česká Kamenice, které bylo v době vydání Tereziánského katastru, tedy v polovině 18.století (1748), vlastnictvím knížete Františka Oldřicha Kinského. Do farnosti náleželo celkem 1092 duše, do farnosti Kamenický Šenov přitom ve sledované době patřil Kamenický Šenov, Prácheň, Šelty, Freydenhal a Nový Oldřichov.

¹⁵ Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 3 (Dominikál). Praha 1970;

Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhliček, Josef – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 1 a 2 (Rustikál). Praha 1964;

Chalupa, Aleš: Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrech (1700-1750) in: Sborník Národního muzea v Praze, Svazek XXIII, 1969, číslo 4-5, s. 192-374

¹⁶ Do rozlohy zhruba 15 strychů bylo hospodářství jistě nesoběstačné.

2.2. Podbořany

Druhou farností, která stála v popředí mého zájmu jsou Podbořany. Patřily do Žateckého kraje a nacházejí se asi 330-350 m.n.m. Založení Podbořan i jejich název podle některých historiků, například i podle kronikáře Václava Hájka z Libočan, se datuje někdy koncem 1.tisíciletí. Tehdy tedy podle kronikáře Václava Hájka z Libočan vznikly Podhořany - dnešní Podbořany. Když bylo kolem roku 1108 založeno benediktinské opatství v Postoloprtech (Porta apostolorum), stala se vesnička Podbořany spolu se sousední vískou Vroutkem majetkem tohoto kláštera, v jehož držení byly obě obce až do 20. let 15. století, kdy přešly do držení šlechtice Buriány z Gutštejna. Protože přes Podbořany vedla polní cesta z Přísečnického průsmyku, povolil Jan z Gutštejna obyvatelům Podbořan překupovat a prodávat sůl. Současně dal podbořanským základní tržní práva, povolil každou středu trh a dovolil užívat městského znaku. Tím se staly Podbořany poddanským městečkem, obchodním střediskem, mohly obchodovat. Po Žatci, Kadani a Blšanech vzniklo v tomto kraji další obchodní centrum. Městečko změnilo v dalších letech pány, avšak částečná městská práva, která jim dal Jan z Gutštejna, se po dobu 120 let nerozšířila. Občané nemohli investovat, nakupovat pozemky. Roku 1575 předstoupili místní obyvatelé před majitele Podbořan Kryštofa Šlika mladšího z Holejče s prosbou o rozšíření městských práv, jejich prosba byla vyslyšena a bylo vydáno privilegium.¹⁷

Farnost Podbořany se rozkládala na území dvou panství, na území statku a města Podbořan a na panství Krásný Dvůr a Sedčice. Tereziánský katastr uvádí jako majitele prvního panství ovdovělou hraběnkou Františku Augustu Sibylu z Baden-Hochbergu, majitelem druhého panství byl hrabě Prokop Vojtěch Černín z Chudenic. Farnost Podbořany měla 813 duší, k farnosti Podbořany přitom příslušely Podbořany, Očihov, Hlubany a Valov.¹⁸

¹⁷ www.podborany.net.php5.tojeono.cz

¹⁸ Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 3 (Dominikál). Praha 1970;

Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhlíček, Josef – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 1 a 2 (Rustikál). Praha 1964

Co se týče hospodářství, nacházelo se v této farnosti 130 hospodářů. Jejich rozlohy polí byly následující: 36 polí o rozloze do 15 strychů, 29 o rozloze 15,1-30 strychů a 65 hospodářů mělo větší rozlohu polí než je 30,1 strychu. Místní pole měla bonitní třídu 4.-5. stupně. Celková rozloha polí v této farnosti byla 4522 strychů, 3 věrtele. Co se týče konkrétně Hluban, byly zde dobré předpoklady pro dobytkařství a přebytky obilí se dávaly formanům. V celé farnosti byla i spousta řemeslníků, řezníci, tkalci, pekaři, soukeníci, voskař, bednáři, ševci, mlynáři, tkalci, tesaři. Žádné z těchto řemesel ovšem nemělo zásadní převahu a nejsou to řemesla, která by značila nějakou výraznou specializaci, byla to spíš řemesla, která byla většinou přítomna ve všech městech.¹⁹

Tyto údaje tedy naprosto jednoznačně svědčí o tom, že farnost Podbořany byla zemědělskou oblastí. To potvrzují podíly hospodářů podle rozloh polí, nad 30 strychů polí měla polovina všech hospodářů zdejší farnosti. Řemesla, která zde obyvatelé farnosti provozovali, potom byla klasickými řemesly většiny měst.

2.3. Srovnání

Pokud bychom měli provést shrnutí, vypadalo by asi následovně: Potvrdily se předpoklady o hospodářském rázu oblastí, farnost Kamenický Šenov má nejnižší bonitu polí, Podbořany mají bonitu polí o 3 stupně lepší. Ve farnosti Podbořany žilo přibližně jedenapůlkrát více hospodářů než v druhé oblasti a rozloha polí byla asi šestkrát vyšší v agrární oblasti než v protoindustriální. U farnosti Kamenický Šenov byl na druhou stranu vyšší počet řemeslníků s hlavním zaměřením na přadláctví a sklářství. Ve farnosti Podbořany bylo

¹⁹ Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 3 (Dominikál). Praha 1970;
Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhlíček, Josef – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 1 a 2 (Rustikál). Praha 1964;
Chalupa, Aleš: Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrech (1700-1750) in: Sborník Národního muzea v Praze, Svazek XXIII, 1969, číslo 4-5, s. 192-374

sice také mnoho řemeslníků, ovšem řemesla, která provozovali, nenaznačují žádnou protoindustriální specializaci.

3. Prameny a metoda

3.1. Matriky

Pramenem pro mou práci byly matriky, konkrétně matriky oddaných. Matriky, které jsem potřebovala, tedy pro farnost Kamenický Šenov a Podbořany, jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.²⁰

Od 16. století byly vedeny církevní matriky takovým způsobem, že se již mohou stát předmětem studia demografů. To otevřelo možnost spolehlivě studovat rození, sňatky a úmrtí. Evidence těchto jevů křesťanskou církví patrně existovala již v době římské, ovšem žádná taková se nám nezachovala. V Evropě existují nejstarší dochované matriky ze 14. století, a to v románských zemích, o existenci matrik v jiných oblastech však nemáme důkazy. Až v 16. století se však vedení matrik ujalo ve většině evropských zemí. V katolické části Evropy to bylo zajištěno Tridentským koncilem roku 1563, s reformací přišly matriky do Německa, Pobaltí, Švýcarska, českých zemí a na Slovensko. Jelikož se matriky původně vedly pouze pro potřeby církve, evidovaly často spíše církevní obřady než samotné jevy, např. ne narození, ale křest. O vedení matrik se však začala postupně zajímat i světská moc a začala je tak regulovat svými nařízeními. Začalo se zjišťovat více skutečností. V Čechách se stát začal zajímat o matriky až s tereziánskými a josefínskými patenty v 70. a 80. letech 18. století.

Matriky evidovaly sňatky, narození, úmrtí a dále např. bydliště, sociální příslušnost a rodinný stav rodičů, oddávaných i zemřelých, věk oddávaných a zemřelých i příčiny úmrtí.²¹

²⁰ matrika (o.) pro farnost Kamenický Šenov z let 1715-1771 (L67/6), SOA Litoměřice; matriky (n.o.z.) pro farnost Podbořany z let 1714-1743, 1744-1784 (L118/4 a L118/5), SOA Litoměřice

²¹ Horská, Pavla – Kučera, Milan – Maur, Eduard – Stloukal, Milan: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990, s. 243 a dále

Forma matričního zápisu byla stanovena římským rituálem roku 1614. Podle toho měly být jednotlivé úkony registrovány přesnými formulemi a větným zápisem. Zápisy o sňatku měly obsahovat datum ohlášek, existenci překážek, datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště a farnost snoubenců (u vdov jméno bývalého manžela) a svědků. Tyto předpisy však byly v našem prostředí často porušovány a míra „správnosti“ zápisu tak záležela na každém faráři. Nejednotný byl i jazyk zápisu, někde to byla čeština, jinde němčina a někde i latina. Častým nešvarem bylo, v rámci zjednodušení si vlastní práce, zapisování do rubrik místo větného zápisu, či jakési spojení obou variant.

Převládající formou zápisu byl tedy u nás až do roku 1770 větný zápis, ovšem velmi zjednodušený a neúplný. Až v 18. století uspěly církevní úřady ve své snaze donutit faráře k pečlivějšímu vedení matrik, byla nařízena i revize matrik po jistých časových úsecích. V 17. století zápis o sňatku většinou obsahoval jméno a bydliště ženicha, u mladších jméno otce, u starších zaměstnání, dále jméno, bydliště a rodinný stav nevěsty, jméno otce nebo zemřelého manžela, jména a bydliště svědků. V mnoha případech však byli ženich či nevěsta uvedeni pouze křestním jménem nebo nebyli dokonce uvedeni vůbec. Již od první poloviny 17. století se u nás objevuje, avšak jen velmi zřídka, záznam o udělení vrchnostenského povolení k manželství.

Nejednotnost obsahová i jazyková byla napravena až vydáním nařízení pražské konzistoře z roku 1760. Tak byla zavedena jednotná matriční latinská formule a poddanská příslušnost oddáváných. Od roku 1770 se pak matriky postupně stávaly nástrojem státní evidence obyvatelstva. Dvorským dekretem z roku 1770 byl také zaveden jednotný zápis do rubrik. V matrikách oddaných měly být tyto rubriky: den, oddávající, snoubenci, svědkové, náboženství, místo a číslo domu.

1. května 1781 byly matriky prohlášeny za veřejné listiny. Patentem Josefa II. z února 1784 byl nařízen nový, mnohem podrobnější formulář, který se používal prakticky až do roku 1949. Kniha oddaných měla mít nyní následující rubriky: datum, číslo domu; křestní jméno a příjmení ženicha,

jeho náboženství a stáří, rodinný stav; totéž u nevěsty; křestní jméno, příjmení a stav svědků. Od roku 1784 se také upustilo od latiny, přešlo se na češtinu, někde tomu ovšem předcházela kratší či delší období němčiny.

Roku 1799 pak bylo nařízeno českým guberniem vedení matričních duplikátů. K definitivnímu sjednocení matričních zápisů na území celých Čech došlo na konferenci zástupců pražské, litoměřické a královéhradecké konzistoře roku 1890.²²

Co se týče zpracování těchto údajů, existují dvě hlavní protikladné metody. Tzv. rekonstrukce rodin a tzv. globální zpracování matrik. Pro první metodu je v první řadě potřeba matriku přečíst, přičemž si musí být badatel vědom toho, že se často střídala němčina, čeština a latina a i typy písma. Navíc až do roku 1771 se u nás používal větný zápis, poté se přešlo k zápisu do rubrik. Tato metoda v zásadě spočívá v sestavování tzv. rodinných listů, tedy v sepisování jakýchsi „rodokmenů“, ve kterých jsou zaneseny podrobné údaje o sledované rodině. Druhá metoda, agregativní, spočívá, zjednodušeně řečeno, v převádění matričních zápisů na jejich měsíční a roční úhrny a ty se pak sledují v dlouhých časových řadách. Tato metoda je vhodná i pro studium tzv. sezónního pohybu mortality, natality a sňatečnosti. První metoda se tedy zabývá „konkrétními lidmi“, kdežto druhá metoda případy kvantifikuje.²³

Matriky jsou vedeny buď dohromady, potom jsou matriky narozených, oddaných a zemřelých v jedné knize pro dané období, nebo zvlášť, což znamená, že každá událost (narození, sňatek, úmrtí) má svou vlastní knihu.²⁴ V případě Kamenického Šenova bylo celé období pokryto jednou matrikou a byla to matrika pouze oddaných. U Podbořan šlo naopak o

²² Maur, Eduard: Vývoj matričního zápisu v Čechách. *Historická demografie* 6/1982, s. 40-58

²³ Horská, Pavla – Kučera, Milan – Maur, Eduard – Stloukal, Milan: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990, s. 243 a dále

²⁴ Vedení matrik oddaných, narozených a zemřelých ve zvláštních knihách pro každou z těchto událostí bylo běžné od dob Josefa II., kdy došlo k výrazným zásahům do způsobu vedení matrik, viz výše.

matriky, ve kterých byly oddíly pro všechny tři kategorie a sledované období obsahovaly dvě matriky.

Matrika z Kamenického Šenova byla vedena německy a výhradně formou větného zápisu, na rozdíl od Podbořan. Zde byla matrika vedena nejprve německy a zápisem do rubrik, poté přešla na latinu, kterou byly vedeny zápisy po zbytek sledovaného období, a větný zápis, který se na začátku druhé matriky změnil opět v zápis do rubrik, který na konci období přešel opět ve větný.

Obecně mohu říci, že matrika pro Kamenický Šenov byla vedena přehledněji, pečlivěji, byla v lepším stavu, byla čitelnější díky stavu pramene i úhlednějšímu písmu většiny farářů. Podbořanské matriky byly mnohem hůře čitelné, chybělo zde více údajů, nebyly vedeny s takovou pečlivostí jako v prvním případě. Platí ovšem, že to, jak byla matrika vedena, kolik v ní bylo údajů, jak byla čitelná atd., záviselo hlavně na každém jednotlivém faráři.

Ráda bych také uvedla, že jak se ukazuje, tak matriky nejsou jen prvořadým pramenem pro historicko-demografickou analýzu, ale jsou také pramenem velmi vhodným pro studium geografické a sociální mobility v souvislosti se sňatkem.

Z Kamenicko Šenovské matriky jsem studovala 252 stran, z Podbořanské 203, konkrétně z let 1715-1771.²⁵ Zápisy se mění s osobou faráře, ale mohu pro představu uvést, které informace uvádí „vzorový“ zápis. Všechny zápisy z mnou sledovaného období byly vedeny kurentem. (Kurent je německé novogotické kurzivní písmo.) Rok zápisu bývá uveden pouze na začátku roku, však o to výrazněji. U každého zápisu je uvedeno datum obřadu a následuje (zpravidla větný, viz výše) zápis. Ten je uveden nejprve představením osoby faráře, je zde uvedeno jeho jméno, následuje místo uzavření sňatku. Následuje „představení“ snoubenců. To je uvedeno formulací, že „byl oddán...“. První bývá uveden ženich. Uvedou se jeho

²⁵ Toto konkrétní časové vymezení jsem si zvolila na základě toho, že pro toto období jsem našla vyhovující potřebné prameny (matriky oddaných).

křestní jména a následuje čím byl synem, z čehož se tedy dozvídáme i jeho příjmení (např. ...Johann Adam, syn Johanna Heinricha Pallmeho...). Pokud šlo o vdovce, otec již nebyl uveden. Do této formulace pak bývají vloženy charakteristiky jako počestný, manželský, ovdovělý, vdovec atd. Následuje informace o místě původu ženicha. Pokud byly uvedeny v zápise i informace o sociálním zařazení či povolání, byly uvedeny většinou u osoby otce a to za jeho jménem. Následují údaje o nevěstě. Její jméno je uváděno stejným způsobem jako jméno ženicha, tedy její křestní jména následovaná jmény a příjmením jejího otce (např. ...Anna Maria, dcera Václava Josefa Weydlicha...). Pokud byla vdovou, bylo zde uvedeno jméno původního manžela. Mezi jmény či před jménem nevěsty jsou pak opět uvedeny výše zmíněné formulace, u nevěst obzvláště pravidelně „počestná“. Následuje opět místo původu nevěsty a případné sociální zařazení či povolání, zde otce, popřípadě bývalého manžela, pokud je nevěsta vdovou. Následuje výčet svědků. Ti bývali většinou dva, ale ani čtyři nebyli výjimkou. Jejich jména jsou uvedena pouze slovem „Svědci:...” (Testes, Zeugen). Následují jejich jména s udáním místa a někdy i sociálního postavení či povolání. Tím zápis končí. Tento typ zápisu je charakterističtější spíše pro matriku z Kamenického Šenova, u Podbořan byl místy „deformován“ zápisem do rubrik, kde se však například zase uváděla navíc formulka v tom smyslu, že nikdo neví o překážkách, které by mohly sňatku bránit. Toto vše, jak už jsem uváděla, záviselo na osobě faráře, ovšem jen do jisté míry, respektive co se týkalo jeho pečlivosti, jinak forma zápisu byla předepsána.

Bohužel musím konstatovat, že můj záměr zkoumat sociální mobilitu nemohl být uskutečněn. Ani jedna matrika totiž nespĺnila požadavek na pravidelné udávání sociálního původu či alespoň povolání u všech zúčastněných, tedy ani u ženichů, ani u nevěst, ani u svědků. Výsledkem mé studie tedy budou jen závěry o geografické mobilitě. Co se týče sociální mobility, uvedu pouze pár příkladů.

3.2. Metoda, postup práce, kritika pramene

Svůj výzkum jsem začala vytipováním možných lokalit. Matriky jsem si nejprve vytipovala podle současné mapy, posléze jsem jela do archivu

v Litoměřicích, kde jsem jednotlivé matriky dostala k dispozici. Obě musely splňovat následující kritéria: jedna musela být z protoindustriální oblasti, druhá z agrární oblasti, musely pokrývat zkoumané období bez vynechání některých let, musely být co nejúplnější, musely být čitelné a v obou matrikách musel být alespoň přibližně stejný počet zápisů za dané období (řádově). Jako nejproblematičtější bych označila podmínku čitelnosti a přibližně stejného počtu zápisů. Když jsem měla vybrány matriky, nafotila jsem si je digitálním fotoaparátem. Poté jsem se musela naučit číst kurent. Matriky jsem tedy četla a vypisovala jsem si z nich informace do připravených tabulek. Zajímala jsem se o jména obou snoubenců a svědků, o jejich místní původ a pokud tam byly i údaje o sociálním zařazení, tak i o ně. Pro budoucí snazší orientaci jsem u každého zápisu uváděla i datum a místo svatby. Když jsem takto prvotně zpracovala obě matriky, přenesla jsem údaje z nich do další tabulky, kde už mne zajímaly jen počty různých předem stanovených případů za jednotlivé roky. Tyto údaje jsem potom zpracovala takovým způsobem, aby mi daly odpovědi na mé otázky.

Z konečného zpracování jsem tedy vynechala již zmíněnou sociální mobilitu obyvatelstva v obou farnostech z důvodu nedostatečně reprezentativního počtu údajů. Jestliže se totiž u obou sledovaných farností podíváme na zastoupení případů, kdy byl uveden sociální původ ženicha i nevěsty, zjistíme opravdu velmi nízká čísla. Konkrétně pro farnost Kamenický Šenov je to z celkového počtu párů, které byly v daném období ve farnosti oddány 2,5% a pro farnost Podbořany je podíl párů, u kterých známe u obou snoubenců sociální původ ze všech uzavřených manželství 4%.

Na tomto místě bych ještě ráda uvedla podíly párů ve sledovaných farnostech podle toho, jaké bylo jejich rodinné postavení při vstupu do sňatku na celkovém počtu oddaných párů za sledované období (níže tabulka I. a II.). Sledovala jsem tedy, jaké byly proporce mezi následujícími možnostmi: oba snoubenci svobodní, muž svobodný a žena vdovou, muž ovdovělý a žena svobodná a oba snoubenci ovdovělí. Proporcionálně jsou výsledky v obou farnostech stejné. V obou mají největší podíl na celkovém počtu oddaných

párů dvojice, ve kterých jsou oba partneři svobodní (tedy vstupují do svého prvního sňatku, jelikož rozvod byl nedostupný a nepřípustný). Ve farnosti Podbořany to bylo 73,7% ze všech oddaných párů, ve farnosti Kamenický Šenov 50,8%. Naprostá většina případů tedy připadala na tuto možnost. Druhým nejčastějším případem byl podle očekávání případ, kdy si bere vdovec svobodnou ženu. Zastoupení těchto případů je vyšší ve farnosti Podbořany (12,5%) než ve farnosti Kamenický Šenov (8,8%). Druhým nejméně zastoupeným případem je možnost, kdy si vdova vzala za manžela svobodného muže, ve farnosti Kamenický Šenov to bylo 3,4% všech sňatků, ve farnosti Podbořany potom 7,9%. Poslední, nejméně využívanou možností, byla ta, v níž se brali dva ovdovělí snoubenci, pro farnost Kamenický Šenov je podíl takových případů 3%, pro farnost Podbořany 5,9%. Mezi předposlední a poslední možností však není nijak velký procentuální rozdíl.

Mohli bychom tedy shrnout, že podle očekávání byla nejčastějším případem svatba, ve které vstupovali do manželství dva svobodní lidé.

Pokud se podíváme na vývoj v čase, zjistíme pro farnost Podbořany, že zde byl výskyt relativně plynulý a stálý, pouze v letech 1745-1754 můžeme pozorovat výrazný pokles v kategorii pro oba svobodné snoubence a naopak nárůst procent u kategorie pro muže vdovce a svobodnou ženu. Čím může být tento dočasný přeliv způsoben, zůstává otázkou.

Nyní se podíváme na celé období podrobněji ve farnosti Kamenický Šenov. Zde narážíme na problém. V prvních dvou sledovaných desetiletích, tedy v letech 1715-1734 totiž farář zřejmě nevidoval skutečnost, jestli jsou snoubenci svobodní nebo ovdovělí, respektive všechny zápisy jsou vedeny způsobem, jako kdyby byli svobodní. S tím ovšem nelze počítat, proto jsem si zavedla u farnosti Kamenický Šenov kolonku „neuvedeno“. (To platí zřejmě i pro roky 1735 a 1736, i zde ještě není ani jeden případ vdovce či vdovy. Tím jsou tedy možná mírně zkresleny podíly dvojic v letech 1735-1744.)

Můžeme konstatovat, že struktura zastoupení uvedených čtyř možností byla v obou farnostech stejná, největší podíl připadá v obou farnostech s velkou

převahou možnosti, kdy se brali dva svobodní lidé. V obou farnostech se potvrzuje však i předpoklad, že se vdovci budou častěji znovu ženit než vdovy znovu vdávat.²⁶ Ostatní případy byly zastoupeny jen velmi sporadicky. Pokud se podíváme na vývoj v čase, musíme konstatovat u obou oblastí plynulý průběh v celém sledovaném období.

V otázce podílu párů ve sledovaných farnostech podle typu rodinného postavení tedy konstatují, že nevidím žádný rozdíl mezi protoindustriální oblastí Kamenického Šenova a agrární farností Podbořan.

Tabulka I. Podíl párů ve farnosti Podbořany podle toho, jaké bylo jejich rodinné postavení při vstupu do sňatku na celkovém počtu oddaných párů za sledované období

	Podbořany				
	oba svobodní	svobodný-vdova	vdovec-svobodná	oba vdovci	celkem
1715-1724	105	8	7	3	123
	85,4%	6,5%	5,7%	2,4%	100,0%
1725-1734	101	5	6	15	127
	79,5%	3,9%	4,7%	11,8%	100,0%
1735-1744	85	13	14	6	118
	72,0%	11,0%	11,9%	5,1%	100,0%
1745-1754	57	11	34	5	107
	53,3%	10,3%	31,8%	4,7%	100,0%
1755-1764	66	6	10	5	87
	75,9%	6,9%	11,5%	5,7%	100,0%
1765-1771	45	6	7	3	61
	73,8%	9,8%	11,5%	4,9%	100,0%
Celé období	459	49	78	37	623
	73,7%	7,9%	12,5%	5,9%	100,0%

²⁶ To bylo dáno tím, že pokud zemřel hospodář, statek buď přešel na dědice rovnou, nebo ho vedla vdova po hospodáři, ale pouze dočasně, dokud se nemohl dědictví ujmout dědic. Vdova tedy většinou nebyla nijak výrazně dobře zajištěna a bylo pro ní jistě složité najít si v takovém případě nového manžela. Naproti tomu jestliže zemřela hospodyně, bylo nutné co nejrychleji za ní najít náhradu. Takové důvody byly samozřejmě ještě silnější v zemědělské oblasti a u větších statků, kde měla hospodyně na starosti více lidí.

Tabulka II. Podíl párů ve farnosti Kamenický Šenov podle toho, jaké bylo jejich rodinné postavení při vstupu do sňatku na celkovém počtu oddaných párů za sledované období

	Kamenický Šenov					
	oba svobodní	svobodný-vdova	vdovec-svobodná	oba vdovci	neudáno	celkem
1715-1724	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	133 100,0%	133 100,0%
1725-1734	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	166 100,0%	166 100,0%
1735-1744	123 79,4%	4 2,6%	20 12,9%	8 5,2%	0 0,0%	155 100,0%
1745-1754	126 76,4%	10 6,1%	26 15,8%	3 1,8%	0 0,0%	165 100,0%
1755-1764	108 70,1%	12 7,8%	22 14,3%	12 7,8%	0 0,0%	154 100,0%
1765-1771	89 84,8%	4 3,8%	9 8,6%	3 2,9%	0 0,0%	105 100,0%
Celé období	446 50,8%	30 3,4%	77 8,8%	26 3,0%	299 34,1%	878 100,0%

Pro srovnání bych ještě uvedla výsledky podobného dílčího výzkumu z práce Alice Velkové²⁷, kde jsou uvedeny první sňatky narozených na Štáhlavsku v letech 1791-1800 podle rodinného stavu. Pokud se muž ženil poprvé, vybíral si téměř vždy svobodnou dívku. Naopak ženy se za vdovce vdávaly častěji, asi u každého sedmého až osmého sňatku byl ženich již vdovcem. Tyto výsledky tedy odpovídají trendu, který je patrný i v mém výzkumu a který je zmíněn výše.

Co se týče obou matrik, údaje nebyly úplné ani co se týče udání míst původu. Z povahy zápisů lze ovšem usuzovat na určité „zákonitosti“ v neúplných zápisech. Pokud totiž nebylo udáno místo původu ženicha či nevěsty, ale bylo udáno místo obřadu, můžeme velmi důvodně předpokládat, že to se shodovalo s vynechaným údajem. Svědčí pro to i fakt, že v takových částech matriky, kde se tento problém vyskytnul (maximálně dva roky po sobě), když bylo místo původu jednoho ze snoubenců (u kterého jinak nebyl

²⁷ Velková, Alice: Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791-1800 na panství Štáhlavy. Historická demografie 27/2003, s. 200

tento údaj v tomto roce udán) uvedeno, šlo o lokalitu jinou než bylo místo obřadu. Pokud tedy byly splněny výše zmíněné podmínky, údaj o místě původu snoubence či snoubenky jsem si tímto způsobem „dopátrala“.

Dalším problémem byly některé názvy měst či vsí. Ty byly totiž často sice velmi dobře čitelné, takže záměna s jinou lokalitou byla velmi nepravděpodobná, avšak na dobové mapě²⁸ jsem je nenašla do okruhu 20 km od Kamenického Šenova či Podbořan. Pro takové lokality jsem zavedla vzdálenostní kategorii „20 km a dále“, do které pak patřila i některá jiná města, u kterých jsem věděla, kde jsou (např. Praha).

Na všechny otázky jsem odpovídala, jak už jsem zde zmiňovala, za celé období (1715-1771), ale také za jednotlivá desetiletí, respektive za desetiletí 1715-1724, 1725-1734, 1735-1744, 1745-1754, 1755-1764 a „sedmiletí“ 1765-1771. Tato neobvyklá desetiletí a dokonce jedno sedmiletí jsem si zvolila proto, abych pokud možno co nejvíc využila údajů za celé zkoumané období, jak mi to matriky dovolily. Bylo by tak podle mého názoru škoda nevyužít informací z let 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1770 a 1771.

Vím, že mé rozdělení na desetiletí není standardní, vhodnější by jistě byla období v letech 1720-1729, 1730-1739, 1740-1749, 1750-1759 a 1760-1769.

Za celé sledované období je mi ve farnosti Podbořany k dispozici 623 zápisů, ve farnosti Kamenický Šenov 878 zápisů. Pokud bychom se podívali na průměrné zastoupení počtu sňatků za jednotlivá desetiletí, čísla nám napoví to, že rozložení počtu sňatků v jednotlivých desetiletích bylo u obou farností relativně rovnoměrné, mírný pokles zaznamenáváme pouze v posledním sedmiletí. Tento vyrovnaný počet záznamů v jednotlivých desetiletích svědčí o tom, že hranice farností byly ve sledovaném období stabilní a že nedošlo k odtržení žádné lokality respektive k připojení nové. Kdybychom spočítali

²⁸ Müllerova mapa viz <http://oldmaps.geolab.cz>, mapový list 3,7,8

průměrný počet zápisů sňatku za jeden rok, vyjde nám u farnosti Kamenický Šenov 15,4 sňatku a u farnosti Podbořany 10,9 sňatku.

Když se potom podíváme na počty zápisů za jednotlivé roky, můžeme konstatovat u obou farností několik výkyvů. U farnosti Kamenický Šenov jsem našla pět výrazně málo zastoupených let v počtu zápisů a naopak osm výrazně nadprůměrně zastoupených let. Tyto roky jsou přitom relativně rovnoměrně rozesety po celém sledovaném období.

U farnosti Podbořany je tomu pak trochu jinak. Zde jsem našla sedm výrazně podprůměrných a osm výrazně nadprůměrných let. Všechny nadprůměrné hodnoty byly přitom zjištěny do roku 1750 a po tomto roce naopak nastaly všechny podprůměrné výkyvy. Dalo by se tedy snad usuzovat, že v padesátých a šedesátých letech 18. století ve farnosti Podbořany došlo k mírnému poklesu sňatků ve srovnání s předchozími 35 lety.

V následujících dvou tabulkách jsou uvedeny údaje pro farnost Podbořany. V tabulce III. jsou případy, kdy nebylo známo místo původu jednoho ze snoubenců, v tabulce IV. jsou potom případy, kdy nebylo možné určit místo původu ani u jednoho snoubence. Ve farnosti Kamenický Šenov se žádný z těchto dvou problémů nevyskytl ani v jednom případě, což potvrzuje má tvrzení o způsobu a pečlivosti vedení matrik v jednotlivých farnostech.

Celkové procento případů, kde nebylo známo místo původu jednoho ze snoubenců ve farnosti Podbořany je 5,1% z celkového počtu zápisů v této farnosti. Zde je ovšem velmi důležité podívat se na zastoupení jednotlivých desetiletí. V prvním sledovaném období je to 6,5%, v následujících třech desetiletích se takový případ naopak téměř nevyskytl a nárůst byl zaznamenán až v desetiletí 1755-64, kde to bylo 8%, a hlavně v posledním „sedmiletí“, kde se procento takovýchto případů dostalo dokonce na 26,2% procenta z celkového počtu sňatků v tomto „sedmiletí“.

Tabulka III. Podíl případů, kdy neznáme místo původu jednoho ze snoubenců, na celkovém počtu sňatků

	Podbořany		
	u 1 neznámé bydliště	ostatní	Celkem
1715 - 1724	8	115	123
	6,5%	93,5%	100,0%
1725 - 1734	0	127	127
	0,0%	100,0%	100,0%
1735 - 1744	1	117	118
	0,8%	99,2%	100,0%
1745 - 1754	0	107	107
	0,0%	100,0%	100,0%
1755 - 1764	7	80	87
	8,0%	92,0%	100,0%
1765 - 1771	16	45	61
	26,2%	73,8%	100,0%
Celé období	32	591	623
	5,1%	94,9%	100,0%

Tabulka IV. Podíl případů, kdy neznáme místo původu ani jednoho ze snoubenců, na celkovém počtu sňatků

	Podbořany		
	u 2 neznámé bydliště	ostatní	Celkem
1715 - 1724	0	123	123
	0,0%	100,0%	100,0%
1725 - 1734	0	127	127
	0,0%	100,0%	100,0%
1735 - 1744	0	118	118
	0,0%	100,0%	100,0%
1745 - 1754	0	107	107
	0,0%	100,0%	100,0%
1755 - 1764	1	86	87
	1,1%	98,9%	100,0%
1765 - 1771	12	49	61
	19,7%	80,3%	100,0%
Celé období	13	610	623
	2,1%	97,9%	100,0%

Druhá tabulka tento závěr pouze potvrzuje. Zde jsou tedy případy, kde nebylo možné ani u jednoho ze snoubenců zjistit místo původu. Celkové procentuální zastoupení této možnosti je 2,1%, to je však velmi zkreslující údaj. Prvá čtyři sledovaná desetiletí se totiž mohou pyšnit 0%, desetiletí

1755-1764 má jeden případ, což je 1,1%. V posledním „sedmiletí“ je však tato hodnota 19,7%.

Pokud bychom tedy měli učinit nějaký závěr, tak asi ten, že v posledních dvou desetiletích ve farnosti Podbořany byla spolehlivost matriky výraznějším způsobem snížena.

V návaznosti na zmíněné tabulky bych ráda uvedla, s jak velkým vzorkem zápisů bylo možné pracovat. Ve farnosti Kamenický Šenov, jak už jsem zmínila, byla matrika vedena pečlivě, takže místo původu obou snoubenců známe ve všech případech. To znamená celkově jsem pracovala s 878 zápisů, z toho v letech 1715-1724 se 133 zápisů, v letech 1725-1734 se 166 zápisů, v letech 1735-44 se 155 zápisů, v desetiletí 1745-1754 se 165 zápisů, v letech 1755-1764 se 154 zápisů a v letech 1765-1771 se 105 zápisů.

U farnosti Podbořany je situace o něco horší, ale až na poslední období jsou všechny hodnoty nad 90%. Konkrétně jsem tedy pracovala s 578 zápisů, což bylo 92,8% z počtu všech zápisů za sledované období. V letech 1715-1724 jsem pracovala s 93,5% zápisů(115 zápisů) z celkového počtu zápisů v tomto desetiletí, v letech 1725-1734 se 100% zápisů(127 zápisů), které byly uvedeny v tomto desetiletí, v desetiletí 1735-1744 s 99,2% zápisů(117 zápisů), které byly uvedeny v tomto desetiletí, v letech 1745-1754 jsem pracovala opět se 100%zápisů(107 zápisů), které byly uvedeny v tomto desetiletí, v předposledním období v letech 1755-1764 jsem pracovala s 90,8% zápisů(79 zápisů) z celkového počtu zápisů za toto desetiletí a v posledním období, v letech 1765-1771 jsem pracovala pouze s 54,1% zápisů(33 zápisů) z celkového počtu zápisů za toto desetiletí.

4. Výzkum

4.1. Geografická mobilita

Na základě číselného a procentuálního vyhodnocení svého výzkumu bych zde ráda uvedla tyto výsledky a jejich komentář.

Na začátek bych však ještě měla uvést některé obecné informace, aby bylo čtení výsledků srozumitelnější.

Sledovala jsem tedy místo původu snoubenců a svědků podle zápisů v matrikách, ovšem také v souvislosti s místem konání obřadu. Ten se mohl konat ve farním nebo jednom z filiálních kostelů (farní kostel sv. Petra a Pavla v Podbořanech, filiální kostel sv. Martina v Očihově a farní kostel sv. Jana Křtitele v Kamenickém Šenově²⁹). Vzdálenost lokality jsem vždy počítala od farního kostela, tedy od kostela v Podbořanech a Kamenickém Šenově. U obou farností přitom platilo, že lokality v ní obsažené byly vzdáleny do pěti kilometrů od farního kostela. Tato vzdálenost se mi zdála dostatečně malá, a tak jsem už nezaváděla žádné další, menší vzdálenosti pro určení vzdáleností v rámci samotné farnosti. Zde je však nutno poznamenat, že zatímco Kamenický Šenov bychom mohli označit jako přirozené geografické centrum farnosti, Podbořany se nacházejí spíš na okraji farnosti.

Zavedla jsem si tedy vzdálenosti od farního kostela po pěti kilometrech, tedy do 5 kilometrů, 5 až 10 kilometrů, 10 až 15 kilometrů, 15 až 20 kilometrů a 20 a více kilometrů. Do vzdálenosti 20 kilometrů od farního kostela jsem také hledala lokality v současné mapě, abych měla lepší přehled o jejich poloze. Zde ještě musím zdůraznit, že vzdálenosti zde uvedené jsou vzdálenosti vzdušné, což znamená, že skutečná vzdálenost, kterou lidé museli urazit, aby se dostali z jedné lokality do druhé byla jistě vyšší, někdy i významně (podle hustoty komunikací, reliéfu terénu atd.).

Co se týče vzdáleností v „jednotkách“ farností, zvolila jsem si tři kategorie. První kategorií byla „sousední farnost“, což byla farnost, která těsně přiléhala ke sledované farnosti. Další kategorií byla „farnost, kterou od sledované farnosti dělí pouze jedna další farnost“. Poslední kategorií pak byly všechny „vzdálenější farnosti“, než tomu bylo u druhé kategorie, tedy mezi vzdálenější farnostmi a sledovanou farností se nacházely minimálně dvě další farnosti.

²⁹ Studnička, Fr. J. - Čelakovský, Jar. - Maixner, Emer. (vyd.): Ottův slovník naučný. Praha 2002

Tabulky 1.a. a 1.b. udávají počet párů, u kterých oba snoubenci pocházeli ze stejné lokality (např. oba pocházeli z Podbořan nebo oba z Práchně) v rámci farnosti. Z prvních dvou tabulek je vidět, že v Podbořanské i Kamenickošenovské farnosti existovalo silné zastoupení manželství, kde pocházeli oba snoubenci z totožné vsi. U farnosti Podbořany je to dokonce 63%, u farnosti Kamenický Šenov 44,3%. U Podbořanska je to tedy skoro o 20% víc než u Šenovska. Tento rozdíl nelze přičítat možným nedostatkům v zápisech, jelikož v Šenovské matrice nedostatky v tomto ohledu nenalezneme.

Pokud se podíváme detailněji na výsledky za jednotlivá desetiletí, narazíme na jednu zajímavou skutečnost. Zatímco ve farnosti Kamenický Šenov se od sebe hodnoty za jednotlivá desetiletí příliš neliší a pohybují se v rozmezí 40%-53,7%, u farnosti Podbořany je tomu jinak. Zdejší hodnoty začínají na hodnotách přes 70% a končí těsně pod 40%. Mezi těmito hodnotami dochází k víceméně plynulému poklesu, až na výraznější skoky mezi desetiletími 1745-1754 a 1755-1764. To je jistě ve srovnání s farností Kamenický Šenov zajímavé.

Zdá se tedy, že ve farnosti Podbořany postupně ubývalo sňatků, ve kterých oba snoubenci pocházeli z téže lokality. To tedy naznačuje silící tendenci k sňatkové mobilitě, postupem času se byli lidé zřejmě ochotni za sňatkem spíš stěhovat než na začátku sledovaného období.

Tabulka 1.a. Podíl párů, ve kterých oba snoubenci pocházeli z téže lokality, na celkovém počtu párů, pro které bylo možné u obou snoubenců určit místo původu pro farnost Podbořany

	Podbořany		
	Ze stejné lokality	Ostatní	Celkem
1715 - 1724	88	27	115
	76,5%	23,5%	100,0%
1725 - 1734	94	33	127
	74,0%	26,0%	100,0%
1735 - 1744	78	39	117
	66,7%	33,3%	100,0%
1745 - 1754	61	46	107
	57,0%	43,0%	100,0%
1755 - 1764	31	48	79
	39,2%	60,8%	100,0%
1765 - 1771	12	21	33
	36,4%	63,6%	100,0%
Celé období	364	214	578
	63,0%	37,0%	100,0%

Tabulka 1.b. Podíl párů, ve kterých oba snoubenci pocházeli z téže lokality, na celkovém počtu párů, pro které bylo možné u obou snoubenců určit místo původu pro farnost Kamenický Šenov

	Kamenický Šenov		
	Ze stejné lokality	Ostatní	Celkem
1715 - 1724	71	62	133
	53,4%	46,6%	100,0%
1725 - 1734	67	99	166
	40,4%	59,6%	100,0%
1735 - 1744	62	93	155
	40,0%	60,0%	100,0%
1745 - 1754	74	91	165
	44,8%	55,2%	100,0%
1755 - 1764	73	81	154
	47,4%	52,6%	100,0%
1765 - 1771	42	63	105
	40,0%	60,0%	100,0%
Celé období	389	489	878
	44,3%	55,7%	100,0%

Následující dvě tabulky jakoby navazují na předcházející tabulky. Konkrétně se v nich totiž ukazuje, kolik párů, ve kterých oba snoubenci pocházeli z téže

vsi nebo města, pocházelo ze které konkrétní lokality. Celkové srovnání za celé období ukazuje u farnosti Podbořany nadpoloviční převahu Podbořan s téměř 55% před Očihovem s 33% a Hlubany s 12,6%. Převaha Podbořan jako největšího města a centra farnosti nás jistě nepřekvapí. Svou velikostí v rámci farnosti následuje Očihov, alespoň podle současné mapy je druhou největší vsí tehdejší farnosti. Hlubany pak jsou, alespoň dnes, malou vískou.

U farnosti Kamenický Šenov vidíme naprosto převažující zastoupení Kamenického Šenova, ze kterého pocházelo přes 80% párů, kdy pocházeli ženich i nevěsta ze stejné vsi nebo města v rámci farnosti Kamenický Šenov. Za Šenovem se umístila Prácheň a další umístění už je podružné.

U obou farností tedy shledáváme jasnou převahu největšího města a zároveň centra farnosti, u Kamenického Šenova však mnohem výraznější než u Podbořan. Tento závěr bychom snad mohli přičítat velikosti těchto měst, nebo spíš jejich rozdílné lidnatosti, jestliže se podíváme na počty duší, ve farnosti Podbořany bylo celkem 813 duší, ve farnosti Kamenický Šenov potom 1092 duší. (Když porovnáme podíl počtu duší v Kamenickém Šenově na celkovém počtu duší za farnost, jsou to přibližně $\frac{3}{4}$ případů, což tedy zhruba odpovídá podílu zápisů, kdy byli oba snoubenci z Kamenického Šenova, na celkovém počtu případů, kdy byli oba snoubenci z téže lokality. Pro Podbořany tyto informace bohužel nemáme k dispozici.)

Pokud se podíváme na údaje za jednotlivá desetiletí, u Podbořan nás jistě zaujme poměrně vyrovnaná bilance Podbořan a Očihova po první dvě desetiletí a rapidní nárůst snoubenců z Podbořan v posledních dvou desetiletích, zatímco u Očihova nemáme zaznamenán ani jeden případ. (Přitom i v posledních dvou desetiletích byl Očihov součástí farnosti Podbořany.)

U farnosti Kamenický Šenov pak žádný údaj nijak významně nevyčnívá, pouze u Kamenického Šenova se hodnoty s přibývajícím roky zvyšují, ovšem nijak razantně. Tomuto zvyšování bych nepřikládala žádný výrazný význam.

Celkově tedy mohu konstatovat, že u farnosti Kamenický Šenov je jasně a výrazně nejsilnější ve všech desetiletích město Kamenický Šenov, zatímco u farnosti Podbořany se zdají čísla za celé období trochu klamavá. Rozhodně mezi Podbořany a Očihovem nebyl tak velký rozdíl po celé období, na počátku sledovaného období činil tento rozdíl dokonce pouhá 4%, v posledních dvou desetiletích je však naopak rozdíl mezi oběma lokalitami naprosto propastný a vzhledem k nulovému zastoupení Očihova snad až nereálný.

Jestliže bychom teď chtěli zbilancovat výsledky prvních dvou dvojic tabulek, které spolu těsně souvisejí, dojdeme k následujícím závěrům. U obou sledovaných lokalit můžeme konstatovat, že podíl takových sňatků, kde oba snoubenci pocházeli z téže lokality se pohyboval okolo poloviny případů (z těch, u kterých bylo možné u obou snoubenců určit místo původu), u farnosti Kamenický Šenov to bylo těsně pod polovinou případů, u farnosti Podbořany o skoro 20% více než ve farnosti Kamenický Šenov. Stejně tak můžeme pro obě sledované oblasti konstatovat, že v takových případech měla na tomto podílu největší zásluhu velikost lokality, u Podbořan méně než u Kamenického Šenova.

Zatímco ve farnosti Kamenický Šenov lze ve všech zde zmíněných otázkách konstatovat velmi stabilní výskyt všech případů v čase, ve farnosti Podbořany docházelo k proměnám jak v otázce po podílu případů, kdy byli oba snoubenci ze stejné lokality, tak v otázce po konkrétním zastoupení těchto lokalit.

V protoindustriální oblasti se vyskytovalo výrazněji méně případů, kdy oba snoubenci pocházeli z téže lokality než v oblasti agrárního rázu. Bude zajímavé zjistit, jak vypadal rozdíl mezi oběma farnostmi, když se podíváme na podíly párů, u kterých byli oba snoubenci z téže farnosti, ale z jiné lokality, a na jak velkou vzdálenost pak byli také lidé za sňatkem ochotni odejít.

V trendech se tedy obě lokality shodují. Co se týče rozdílů, ty bych nepřipočítávala hospodářskému rázu sledovaných oblastí, ale spíše významu

farního města, Kamenický Šenov se zdá být přirozeným, velkým centrem, kdežto Podbořany zřejmě tak silné postavení neměly.

Ve farnosti Kamenický Šenov měl v zastoupení jednotlivých lokalit jednoznačnou převahu Kamenický Šenov se 4/5 případů, ve kterých se brali dva lidé z téhož města či vsi. Tento trend byl patrný v průběhu celého období.

U farnosti Podbořany byly také nejsilnější Podbořany, ovšem relativně jen těsně za nimi se umístil Očihov. Pokud se navíc podíváme na průběh v desetiletích, zjistíme, že na počátku období byly tyto dvě lokality, Podbořany a Očihov, téměř vyrovnané, ovšem zastoupení Podbořan se dál zvyšovalo, zatímco Očihova snižovalo.

Je tu tedy patrný jistý rozdíl ve vývoji u obou farností, to bych ovšem nepřipisovala hospodářskému rázu oblastí, ale spíš asi velikosti či významu jednotlivých lokalit.

Tabulka 2.a. Podíl jednotlivých lokalit na případu, kdy nevěsta i ženich pocházeli z téže lokality pro farnost Podbořany

	Podbořany	Očihov	Hlubany	Valov	Celkem
1715 - 1724	39	36	13	0	88
	44,3%	40,9%	14,8%	0,0%	100,0%
1725 - 1734	47	38	9	0	94
	50,0%	40,4%	9,6%	0,0%	100,0%
1735 - 1744	39	28	11	0	78
	50,0%	35,9%	14,1%	0,0%	100,0%
1745 - 1754	34	18	9	0	61
	55,7%	29,5%	14,8%	0,0%	100,0%
1755 - 1764	29	0	2	0	31
	93,5%	0,0%	6,5%	0,0%	100,0%
1765 - 1771	10	0	2	0	12
	83,3%	0,0%	16,7%	0,0%	100,0%
Celé období	198	120	46	0	364
	54,4%	33,0%	12,6%	0,0%	100,0%

Tabulka 2.b. Podíl jednotlivých lokalit na případu, kdy nevěsta i ženich pocházeli z téže lokality pro farnost Kamenický Šenov

	Kam. Šenov	Prácheň	Šelty	Freydenthal	N. Oldřichov	Celkem
1715 - 1724	56	9	5	1	0	71
	78,9%	12,7%	7,0%	1,4%	0,0%	100,0%
1725 - 1734	52	15	0	0	0	67
	77,6%	22,4%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
1735 - 1744	48	13	1	0	0	62
	77,4%	21,0%	1,6%	0,0%	0,0%	100,0%
1745 - 1754	60	13	1	0	0	74
	81,1%	17,6%	1,4%	0,0%	0,0%	100,0%
1755 - 1764	61	9	3	0	0	73
	83,6%	12,3%	4,1%	0,0%	0,0%	100,0%
1765 - 1771	37	5	0	0	0	42
	88,1%	11,9%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Celé období	314	64	10	1	0	389
	80,7%	16,5%	2,6%	0,3%	0,0%	100,0%

Další dvě tabulky nám ukazují počet párů, u kterých platilo, že oba snoubenci pocházeli z farnosti Podbořany nebo z farnosti Kamenický Šenov, bez ohledu na to, zda ze stejné lokality nebo ze dvou různých lokalit. Dle výsledků v tabulkách vidíme, že v obou farnostech bylo procento těchto případů relativně vyrovnané, u farnosti Podbořany je to 70,4% a u farnosti Kamenický Šenov je to 62,3%. U obou farností tedy platí, že přibližně u dvou třetin svateb, u kterých bylo možné určit místo původu obou snoubenců, byli oba dva snoubenci z téže farnosti. V této otázce se tedy, zdá se, zemědělská a protoindustriální oblast téměř vůbec neliší.

Jestliže se zaměříme na stejnou otázku, ale za jednotlivá desetiletí, musíme učinit opět velmi podobné závěry pro obě námi sledované oblasti. U farnosti Podbořany i u farnosti Kamenický Šenov se nevyskytují žádné výrazné skoky, uvědomíme-li si, že poslední období není desetiletím, ale sedmiletím. Opět ale nastává případ, kdy v případě farnosti Kamenický Šenov můžeme konstatovat relativně stejný a rovnoměrný průběh za celé sledované období, kdežto ve farnosti Podbořany je opět patrný stálý, vytrvalý a mírný pokles hodnot v průběhu celého sledovaného období. Zatímco v prvním desetiletí je podíl případů, kdy oba snoubenci pocházejí z farnosti Podbořany přes 80%,

na konci období, v letech 1765-1771 je to už pouhých asi 50%. To je pokles o 30%. Z toho vyplývá, že sílila tendence k vyšší sňatkové mobilitě v průběhu celého sledovaného období. Tento trend bude do jisté míry jistě způsoben případy, kterým jsem se věnovala již v první tabulce (1.a.).

Obě oblasti, agrární i protoindustriální, sledují dlouhodobě stejný trend, převážná většina sňatků se v obou farnostech udála mezi lidmi, kteří pocházeli ze stejné farnosti. Zatímco ve farnosti Kamenický Šenov je ovšem tento trend v čase stálý, v Podbořanech docházelo v průběhu sledovaného období k pozvolnému poklesu výskytu těchto případů v průběhu celého sledovaného období, tedy zvyšovala se ochota migrovat v souvislosti se sňatkem. V souvislosti s předchozími výsledky (tabulky 1.a. a 1.b.) musíme konstatovat, že obě farnosti se v tomto případě shodují více, než v případě, kdy oba snoubenci pocházeli dokonce z téže lokality.

Celkově tedy vidíme, že ve více než 2/3 párů, ve kterých můžeme u obou snoubenců určit místo původu, pocházeli oba snoubenci z téže sledované farnosti. To tedy znamená, že míra ochoty k migraci byla relativně velká (téměř 40 a 30% jsou vysoké hodnoty), ovšem když si vezmeme v úvahu velikost farnosti, která byla opravdu malá, tato míra migrace už se tak malá zdát nemusí.

Tabulka 3.a. Podíl párů, ve kterých oba snoubenci pocházeli z farnosti Podbořany, ze všech případů, kde bylo možné určit místo původu u obou snoubenců

	Podbořany		
	Ze stejné farnosti	Ostatní	Celkem
1715 - 1724	95	20	115
	82,6%	17,4%	100,0%
1725 - 1734	106	21	127
	83,5%	16,5%	100,0%
1735 - 1744	85	32	117
	72,6%	27,4%	100,0%
1745 - 1754	64	43	107
	59,8%	40,2%	100,0%
1755 - 1764	40	39	79
	50,6%	49,4%	100,0%
1765 - 1771	17	16	33
	51,5%	48,5%	100,0%
Celé období	407	171	578
	70,4%	29,6%	100,0%

Tabulka 3.b. Podíl párů, ve kterých oba snoubenci pocházeli z farnosti Kamenický Šenov, ze všech případů, kde bylo možné určit místo původu u obou snoubenců

	Kamenický Šenov		
	Ze stejné farnosti	Ostatní	Celkem
1715 - 1724	96	37	133
	72,2%	27,8%	100,0%
1725 - 1734	100	66	166
	60,2%	39,8%	100,0%
1735 - 1744	84	71	155
	54,2%	45,8%	100,0%
1745 - 1754	106	59	165
	64,2%	35,8%	100,0%
1755 - 1764	106	48	154
	68,8%	31,2%	100,0%
1765 - 1771	55	50	105
	52,4%	47,6%	100,0%
Celé období	547	331	878
	62,3%	37,7%	100,0%

Následující dvě tabulky řeší otázku vzdálenosti místa původu snoubenců, pakliže jeden z nich byl z farnosti Podbořany nebo z farnosti Kamenický Šenov a druhý z jiné farnosti. (Uvnitř farnosti byly všechny vsi či města do 5

km od města Podbořany nebo Kamenický Šenov, tento případ je řešen v jiné tabulce, viz výše.)

Nejprve se podíváme na údaje za celé sledované období, které se nacházejí v posledním řádku tabulky. Ve farnosti Podbořany má nejvyšší procentuální zastoupení vzdálenostní kategorie „nad 20 kilometrů“ s téměř 37% případů z celkového počtu případů, kdy byl partner z jiné než sledované farnosti. Následuje kategorie „do 5 kilometrů“ s téměř 29%. Kategorie „5-10 kilometrů“ a „10-15 kilometrů“ jsou pak velmi vyrovnané, obě čítají kolem 17%. Z těchto výsledků je tedy patrné, že ve farnosti Podbořany pokud si nějaký člověk bral partnera z jiné farnosti, bylo to nejčastěji z lokality velmi vzdálené! Až na druhém místě jsou pak lokality, které byly sledované lokalitě nejbližší, tedy do 5 kilometrů. Tyto výsledky naznačují možnost, že pokud už se člověk rozhodl, že se nechá oddat s partnerem, který pocházel z jiné farnosti, nevadila mu ani velká vzdálenost.

Pokud se podíváme na farnost Kamenický Šenov, tam jsou výsledky poněkud jiného charakteru. Na prvním místě je zde kategorie „do 5 kilometrů“ s téměř 35%, následovaná kategorií, která označuje druhou nejbližší možnost, tedy „5-10 kilometrů“ s 27%. Tato kategorie má však jen o málo větší zastoupení než další kategorie, kterou je kategorie „nad 20 kilometrů“ s téměř 25% případů z celkového počtu případů, kdy byl partner z jiné než sledované farnosti. Zde se tedy na rozdíl od farnosti Podbořany ukazuje, že lidé zde měli větší sklon k tomu, zůstat pokud možno blízko rodné lokality.

Tyto výsledky tedy mírně potvrzují teorii, zmíněnou výše v úvodní kapitole, podle které by se v protoindustriální oblasti mohla vyskytovat nižší míra migrace (na větší vzdálenosti) než v oblasti s agrárním rázem.

Nyní se podíváme na jednotlivá desetiletí a tedy trendy v obou farnostech v průběhu celého sledovaného období let 1715-1771. Ve farnosti Podbořany, již skoro tradičně, nevidíme rovnoměrný průběh napříč časem, ale naopak různé výkyvy a skoky. Jestliže se podíváme na kategorii „do 5 kilometrů“, je zde patrná jistá tendence. Na začátku období, v letech 1715-1724 je zastoupení této kategorie velmi nízké, dokonce nejnižší za celé sledované období. Poté dochází k relativně silnému růstu, v letech 1725-1734, po

kterém následuje opět růst a dokonce procentuální vrchol této kategorie (40%) v celém sledovaném období, tedy v letech 1735-1744. Poté následuje strmý pokles (1745-1754) a mírný vzestup (1755-1764), přičemž v posledním desetiletí tato hodnota ještě klesne, na 20%. Zatímco tady bychom tedy mohli pozorovat zvyšování hodnot a po dosažení vrcholu opět snížení hodnot, v kategorii „5-10 kilometrů“ bychom mohli sledovat opačný trend, tedy snižování procentuálních hodnot v této kategorii, až na 6,7% v desetiletí 1735-1744, a poté růst. Ten se však v předposledním sledovaném desetiletí zastavil a v posledním desetiletí nenalezneme ani jeden případ, který by spadl do této kategorie. Další kategorie, tedy „10-15 kilometrů“ má nečekaně vyrovnaný průběh, až na poslední desetiletí, kde se hodnoty zvýšily z průměrných asi 15% na 40%. Velice podobné hodnoty posledních dvou zmiňovaných kategorií za celé sledované období tedy byly dosaženy naprosto odlišným vývojem v průběhu času.

Poslední, nejhojněji zastoupená kategorie „nad 20 kilometrů“ se také může pyšnit relativně stabilním vývojem. V průběhu prvních čtyř desetiletí se hodnoty pohybují kolem 40%. V posledních dvou sledovaných desetiletích se pak procentuální hodnoty této kategorie snížily na zhruba 30%.

Ve farnosti Kamenický Šenov jsou hodnoty o něco vyrovnanější než ve farnosti Podbořany. V kategorii „do 5 kilometrů“ se tak hodnoty pohybují okolo 35% po celé sledované období. U další kategorie je kolísání hodnot mnohem zřetelnější. Vymyká se hlavně první desetiletí, které se pyšní obzvlášť vysokou hodnotou, skoro 50%. Druhou výraznější výjimkou je 16,7% v desetiletí 1755-64. Další kategorie („10-15 kilometrů“) má pak velmi nesourodé procentuální hodnoty v průběhu času, každé desetiletí je naprosto odlišné. Poslední významná kategorie, „nad 20 kilometrů“, má pak opět velmi vyrovnané výsledky po celé sledované období.

Na základě těchto výsledků konstatuji, že ani jedna z oblastí nesleduje žádný zřetelný trend v průběhu celého sledovaného období a že tedy jejich vývoje se od sebe nijak výrazněji neodlišují.

Zatímco tedy podle výsledků za celé sledované období bychom mohli konstatovat jistý menší rozdíl mezi protoindustriální oblastí Kamenického Šenova a agrární oblastí farnosti Podbořany, a to tedy tendenci k menší migraci na větší vzdálenosti u protoindustriální farnosti, co se týče vývoje v průběhu času, nenalezla jsem žádné výraznější odlišnosti mezi oběma farnostmi.

Pokud si tedy navíc vzpomeneme na předchozí tabulky, podle kterých existovala naopak menší míra migrace v Podbořanech, můžeme konstatovat, že ve farnosti Podbořany měli lidé menší tendenci k migraci, ale když už se stěhovali, bylo to ve větší míře na větší vzdálenosti. Ve farnosti Kamenický Šenov pak naopak existovala o něco málo větší ochota k migraci, ale na mnohem kratší vzdálenosti. Je otázkou, jestli je tento, byť ne velký, rozdíl obou oblastí způsoben hospodářským rázem oblastí.

Tabulka 4.a. Podíl různých vzdáleností míst původu snoubenců, pakliže jeden z nich pocházel z farnosti Podbořany a druhý z jiné farnosti, na celkovém počtu takových případů

	Podbořany					Celkem
	do 5km	5-10km	10-15km	15-20km	nad 20km	
1715 - 1724	2 12,5%	6 37,5%	2 12,5%	0 0,0%	6 37,5%	16 100,0%
1725 - 1734	7 35,0%	2 10,0%	3 15,0%	0 0,0%	8 40,0%	20 100,0%
1735 - 1744	12 40,0%	2 6,7%	4 13,3%	0 0,0%	12 40,0%	30 100,0%
1745 - 1754	10 23,8%	6 14,3%	8 19,0%	1 2,4%	17 40,5%	42 100,0%
1755 - 1764	9 31,0%	9 31,0%	3 10,3%	0 0,0%	8 27,6%	29 100,0%
1765 - 1771	2 20,0%	0 0,0%	4 40,0%	1 10,0%	3 30,0%	10 100,0%
Celé období	42 28,6%	25 17,0%	24 16,3%	2 1,4%	54 36,7%	147 100,0%

Tabulka 4.b. Podíl různých vzdáleností míst původu snoubenců, pakliže jeden z nich pocházel z farnosti Kamenický Šenov a druhý z jiné farnosti, na celkovém počtu takových případů

	Kamenický Šenov					Celkem
	do 5km	5-10km	10-15km	15-20km	nad 20km	
1715 - 1724	11	17	0	3	5	36
	30,6%	47,2%	0,0%	8,3%	13,9%	100,0%
1725 - 1734	27	20	4	2	11	64
	42,2%	31,3%	6,3%	3,1%	17,2%	100,0%
1735 - 1744	23	14	10	2	17	66
	34,8%	21,2%	15,2%	3,0%	25,8%	100,0%
1745 - 1754	19	14	4	0	17	54
	35,2%	25,9%	7,4%	0,0%	31,5%	100,0%
1755 - 1764	11	7	10	0	14	42
	26,2%	16,7%	23,8%	0,0%	33,3%	100,0%
1765 - 1771	16	11	3	3	12	45
	35,6%	24,4%	6,7%	6,7%	26,7%	100,0%
Celé období	107	83	31	10	76	307
	34,9%	27,0%	10,1%	3,3%	24,8%	100,0%

Tabulky 5.a. a 5.b. řeší velice podobný problém jako předchozí dvě tabulky, ale ne na bázi vzdálenosti v kilometrech, nýbrž jednotkou jsou v nich farnosti. Řeší tedy případy, kdy oba snoubenci nejsou z téže farnosti a zajímá je, jestliže jeden ze snoubenců je z farnosti Podbořany nebo z farnosti Kamenický Šenov, a druhý pochází z jiné farnosti, jestli tato farnost je přímo sousedící s farností Podbořany nebo Kamenický Šenov (typ A), nebo zda je mezi nimi právě jedna farnost (typ B), nebo zda oddělují sledovanou farnost a farnost druhého snoubence dvě a více farností (typ C).

Nejprve se opět budeme zabývat údaji za celé sledované období. Ve farnosti Podbořany byly nejhojněji zastoupenými kategoriemi „farnost typu C“ s 52,4 % a „farnost typu A“ s 40,1%. Naopak kategorie „farnost typu B“ měla jen velice nízké zastoupení, pouhých 7,5% případů. Na základě těchto čísel tedy můžeme shrnout, že ve farnosti Podbořany ve většině případů, kdy pocházel jeden ze snoubenců z farnosti Podbořany a druhý z jiné farnosti, pocházel snoubenec, který nepocházel z farnosti Podbořany, z farnosti vzdálené od farnosti Podbořany přes dvě a více farností. Druhým nejhojnějším případem bylo, když druhý ze snoubenců pocházel z farnosti

ležící vedle farnosti Podbořany. Tyto dvě první varianty byly obě velmi hojně zastoupeny, což svědčí o tom, že zhruba polovina lidí, kteří si brali partnera z jiné farnosti než z vlastní, si vzala partnera z nejbližší možné další farnosti a druhá polovina takových lidí si vzala partnera z již relativně vzdálené farnosti (alespoň dvě farnosti dělily farnost nevěsty a farnost ženicha).

U farnosti Kamenický Šenov jsou nejsilněji zastoupeny stejné kategorie jako v případě farnosti Podbořany. V tomto případě je ovšem silnější kategorie „farnost typu A“ s 55%, tedy relativně s velkým náskokem před kategorií „farnost typu C“ s 34,2%. I v této otázce se tedy ukazuje, že ve farnosti Kamenický Šenov existovala asi o něco menší vůle ke sňatku na větší vzdálenost než je tomu u farnosti Podbořany. Je zde totiž také větší procentuální zastoupení kategorie „farnost typu B“ než ve farnosti Podbořany a to jakoby „na úkor“ kategorie „farnost typu C“.

Obě farnosti tedy v zásadě sledují stejný trend, ale liší se při podrobnějším pohledu na problém.

Podíváme-li se na výsledky za jednotlivá desetiletí, na první pohled jsou tu u farnosti Podbořany patrné menší rozdíly, než je tomu u této farnosti zvykem. V kategorii „farnost typu A“ se hodnoty pohybují okolo 40%, a to v rozptylu od 30% do 50%. To nepovažuji v tomto případě za nijak velké výkyvy. U kategorie „farnost typu C“ je situace ještě vyrovnanější, hodnoty se pohybují nad 50%, je tu pouze jeden mírně výraznější pokles procentuální hodnoty v období let 1755-1764 na 41% a jeden výrazněji vyšší výsledek, hned v následujícím období, 1765-1771, na 70%. Přesto bych těmto výkyvům nevěnovala významnou pozornost a myslím, že můžeme konstatovat, že hodnoty jsou v čase relativně stabilní.

Co se týče farnosti Kamenický Šenov, v kategorii „farnost typu A“ můžeme sledovat relativně stabilní vývoj okolo 50%, až na první sledované desetiletí, kde je procentuální hodnota zastoupení této kategorie dokonce 77,8%. U kategorie „farnost typu C“ dochází k pozvolnému zvyšování hodnot v zásadě

v celém sledovaném období, až na poslední sedmiletí, kde se hodnota opět mírně snížila.

Pokud bychom měli shrnout vývoj v čase, v Podbořanech můžeme konstatovat relativně stabilní vývoj v celém období, ve farnosti Kamenický Šenov víceméně také, jen se zde mírně zvyšoval podíl těch párů, kde jeden ze snoubenců pocházel z farnosti Kamenický Šenov a druhý z farnosti vzdálené od sledované farnosti nejméně přes dvě další jiné farnosti.

V otázce různě vzdálených farností, ze kterých pocházeli partneři lidí pocházejících ze sledované farnosti můžeme konstatovat podobné závěry jako u předcházející otázky. Lidé z farnosti Podbořany prokázali celkově menší ochotu k migraci, ale když už migrovali, bylo to v nadpoloviční většině případů na místo vzdálené alespoň dvě farnosti od farnosti Podbořany. U farnosti Kamenický Šenov pak lidé celkově migrovali o něco více, a když se stěhovali, bylo to v nadpoloviční většině případů do vedlejší farnosti. Tyto rozdíly nejsou nijak extrémně výrazné, ovšem přesto znamenají jistou odlišující se tendenci.

Tabulka 5.a. Podíl různě vzdálených farností v případě, že jeden ze snoubenců pochází z farnosti Podbořany a druhý z jiné farnosti, na celkovém počtu takových případů (kdy jeden snoubenec pochází z farnosti Podbořany a druhý z jiné farnosti)

	Podbořany			
	farnost typu A	farnost typu B	farnost typu C	Celkem
1715 - 1724	7	1	8	16
	43,8%	6,3%	50,0%	100,0%
1725 - 1734	8	1	11	20
	40,0%	5,0%	55,0%	100,0%
1735 - 1744	15	1	14	30
	50,0%	3,3%	46,7%	100,0%
1745 - 1754	13	4	25	42
	31,0%	9,5%	59,5%	100,0%
1755 - 1764	13	4	12	29
	44,8%	13,8%	41,4%	100,0%
1765 - 1771	3	0	7	10
	30,0%	0,0%	70,0%	100,0%
Celé období	59	11	77	147
	40,1%	7,5%	52,4%	100,0%

Vysvětlivky: farnost typu A = farnost, která těsně sousedí se sledovanou farností, tedy farnost „sousední“; farnost typu B = farnost, mezi níž a sledovanou farností se nachází právě jedna jiná farnost; farnost typu C = farnost, kterou od sledované farnosti dělí dvě a více jiných farností

Tabulka 5.b. Podíl různě vzdálených farností v případě, že jeden ze snoubenců pochází z farnosti Kamenický Šenov a druhý z jiné farnosti, na celkovém počtu takových případů (kdy jeden snoubenec pochází z farnosti Kamenický Šenov a druhý z jiné farnosti)

	Kamenický Šenov			Celkem
	farnost typu A	farnost typu B	farnost typu C	
1715 - 1724	28	0	8	36
	77,8%	0,0%	22,2%	100,0%
1725 - 1734	39	8	17	64
	60,9%	12,5%	26,6%	100,0%
1735 - 1744	31	13	22	66
	47,0%	19,7%	33,3%	100,0%
1745 - 1754	32	3	19	54
	59,3%	5,6%	35,2%	100,0%
1755 - 1764	17	4	21	42
	40,5%	9,5%	50,0%	100,0%
1765 - 1771	22	5	18	45
	48,9%	11,1%	40,0%	100,0%
Celé období	169	33	105	307
	55,0%	10,7%	34,2%	100,0%

Vysvětlivky: farnost typu A = farnost, která těsně sousedí se sledovanou farností, tedy farnost „sousední“; farnost typu B = farnost, mezi níž a sledovanou farností se nachází právě jedna jiná farnost; farnost typu C = farnost, kterou od sledované farnosti dělí dvě a více jiných farností

Následující dvě tabulky, 6.a. a 6.b., udávají počet takových případů, kdy ani jeden ze snoubenců nebyl ze sledované farnosti. Podíváme-li se na procentuální zastoupení takových případů za celé sledované období let 1715-1771, zjistíme tu nápadnou shodu, pro farnost Podbořany je to 2,7% a pro farnost Kamenický Šenov 2,8%. V tomto případě tedy mezi protoindustriální a zemědělskou oblastí neshledáváme absolutně žádný rozdíl.

Rozdíl nenajdeme, ani podíváme-li se na údaje za jednotlivá desetiletí. V obou farnostech údaje za jednotlivá desetiletí kolísají, od 0,8% do 4,8%, jedinou výjimku tvoří desetiletí 1755-1764 ve farnosti Podbořany, kde je

hodnota pro takové páry, u kterých není ani jeden z dvojice ze sledované farnosti 8,9% a následující desetiletí s hodnotou 6,1%. V letech 1755-1771 tedy ve farnosti Podbořany můžeme zaznamenat mírný nárůst počtu případů, ve kterých ani jeden ze snoubenců nepocházel z této farnosti.

Podíl lidí, kteří se brali na cizí farnosti je v obou případech velmi vyrovnaný a velmi nízký. To, že se takových případů objevovalo minimum, odpovídá dobovému postoji a nařízením. Podle nich totiž neměl farář oddávat dvojice, které sám nezná a u kterých neví jistě, že se sňatkem souhlasí rodiče. To tedy předpokládá, že aby farář dvojici oddal, museli snoubenci alespoň nějakou dobu docházet do místního kostela.³⁰ Toto byla nařízení, jaká byla praxe se už bohužel asi nedozvíme.

V tomto případě tedy nemůžeme konstatovat žádný rozdíl mezi protoindustriální a agrární oblastí.

Tabulka 6.a. Podíl případů, kdy ani jeden ze snoubenců nepocházel z farnosti Podbořany, na celkovém počtu sňatků, kde bylo možné zjistit místo původu obou snoubenců

	Podbořany		
	ani jeden z farnosti	ostatní	Celkem
1715 - 1724	3	112	115
	2,6%	97,4%	100,0%
1725 - 1734	1	126	127
	0,8%	99,2%	100,0%
1735 - 1744	2	115	117
	1,7%	98,3%	100,0%
1745 - 1754	1	106	107
	0,9%	99,1%	100,0%
1755 - 1764	7	72	79
	8,9%	91,1%	100,0%
1765 - 1771	2	31	33
	6,1%	93,9%	100,0%
Celé období	16	562	578
	2,8%	97,2%	100,0%

³⁰ Grulich, Josef: „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. Historická demografie 24/2000, s. 49-82

Tabulka 6.b. Podíl případů, kdy ani jeden ze snoubenců nepocházel z farnosti Kamenický Šenov, na celkovém počtu sňatků, kde bylo možné zjistit místo původu obou snoubenců

	Kamenický Šenov		
	ani jeden z farnosti	ostatní	Celkem
1715 - 1724	1	132	133
	0,8%	99,2%	100,0%
1725 - 1734	2	164	166
	1,2%	98,8%	100,0%
1735 - 1744	5	150	155
	3,2%	96,8%	100,0%
1745 - 1754	5	160	165
	3,0%	97,0%	100,0%
1755 - 1764	6	148	154
	3,9%	96,1%	100,0%
1765 - 1771	5	100	105
	4,8%	95,2%	100,0%
Celé období	24	854	878
	2,7%	97,3%	100,0%

V posledních dvou tabulkách jsem řešila problém svědků. Na úvod bych ovšem měla uvést ještě několik základních údajů. Svědci byli v naprosté většině dva. Výjimkou byl pouze jeden svědek. Naopak u poměrně vysokého počtu případů byli svědci tři nebo dokonce čtyři (to už nebylo tak časté). Počet svědků jsem tedy v tabulkách uváděla jako počet osob, nikoli například jako počet „párů svědků“, právě z toho důvodu, že nebylo pravidlem, že svědci byli dva a už vůbec potom nebylo pravidlem, že oba byli ze stejné lokality, někdy bylo dokonce uvedeno místo původu jen u jednoho ze dvou svědků. Jako svědci se přitom vyskytovali pouze muži, až na jedno období. V tom totiž ve farnosti Kamenický Šenov ,v letech 1731-1735, byla téměř v každém zápise uvedena jako svědek i jedna žena, většinou po boku dvou svědků – mužů. Pro tento jev jsem ovšem bohužel nenašla vysvětlení v žádné literatuře.

Následující tabulky uvádějí informace o tom, odkud svědci pocházeli – jestli z místa, odkud pocházel ženich i nevěsta, či z místa původu nevěsty, nebo z místa původu ženicha, nebo odjinud. Vyskytly se pak samozřejmě i případy, kde nebylo udáno místo původu svědka. Takových případů bylo ve

farnosti Podbořany 9,5% z celkového počtu všech svědků, ve farnosti Kamenický Šenov to bylo 4,5% všech svědků.

Nejprve se podíváme na údaje za celé sledované období. Ve farnosti Podbořany i Kamenický Šenov je nejsilněji zastoupena kategorie, kdy byl svědek z téhož místa jako ženich i nevěsta. U první zmíněné farnosti je to dokonce více než polovina případů, konkrétněji asi 60%, v druhém případě je to zhruba 40%. Ve farnosti Podbořany je pak nižší procento případů, kde byl svědek buď ze stejného místa jako nevěsta nebo jako ženich, konkrétněji asi 17% a 13%. Naopak ve farnosti Kamenický Šenov jsou tato procenta vyšší, 24% a 21%.

Mohli bychom tedy shrnout, že u obou farností byli svědci v asi 85 až 90% případů ze stejného místa jako ženich nebo nevěsta nebo oba snoubenci. A v 10% až 15% případů pocházeli svědci odjinud. V tomto případě tedy obě farnosti dosahují v zásadě stejných výsledků, liší se pouze rozvrstvením u prvních třech v tabulce sledovaných údajů.

Nyní se podíváme na údaje za jednotlivá desetiletí. Ve farnosti Podbořany můžeme sledovat tendenci k vytrvalému a postupnému snižování hodnot v kategorii, kdy místo původu svědka bylo totožné s místem původu obou snoubenců. Naopak u dvou dalších kategorií, kdy svědek pocházel z místa původu nevěsty nebo z místa původu ženicha, můžeme zaznamenat trvalý a rovnoměrný nárůst zastoupení těchto kategorií v čase. U farnosti Kamenický Šenov jsou pak jedinými vybočeními mírně zvýšené procentuální zastoupení prvního sledovaného desetiletí v kategorii „jako ženich i nevěsta“ a naopak nižší zastoupení kategorie „odjinud“ v druhém sledovaném desetiletí. Tyto výkyvy jsou však minimální.

Zatímco ve farnosti Kamenický Šenov bylo tedy zastoupení svědků v jednotlivých kategoriích v celém sledovaném období stabilní, ve farnosti Podbořany se v postupem času snižoval podíl svědků, kteří pocházeli z téhož místa jako ženich i nevěsta a naopak rostl podíl svědků, kteří pocházeli ze stejné lokality jako nevěsta nebo jako ženich.

V otázce po místě původu svědků tedy můžeme na závěr konstatovat, že obě lokality zaznamenaly stejné trendy. Bylo obvyklé vzít si za svědka člověka, který pocházel z místa původu jednoho nebo i obou snoubenců. Takového člověka mohli snoubenci také jistě spíš znát, než člověka, který pocházel z jiné lokality. Svědek z jiné lokality však mohl být i příbuzný nebo člověk, který byl za svědka třeba v polovině všech svateb za několik let (např. v letech 1729-1733 ve farnosti Kamenický Šenov byl Jeremias Seydel svědkem v minimálně polovině všech případů za zmíněné období) . I takové případy se vyskytovaly, a zde bylo asi klidně možné, že takového svědka snoubenci ani pořádně neznali. Nejsou zde patrné rozdíly, které by mohly pramenit z rozdílného hospodářského rázu oblasti.

Tabulka 7.a. Podíly svědků podle místa jejich původu na celkovém počtu svědků, u kterých nám je známo místo jejich původu

	Podbořany				
	jako Ž i N	jako N	jako Ž	odjinud	celkem
1715-1724	186	18	26	13	243
	76,5%	7,4%	10,7%	5,3%	100,0%
1725-1734	172	35	20	25	252
	68,3%	13,9%	7,9%	9,9%	100,0%
1735-1744	137	36	24	36	233
	58,8%	15,5%	10,3%	15,5%	100,0%
1745-1754	115	47	35	11	208
	55,3%	22,6%	16,8%	5,3%	100,0%
1755-1764	55	42	22	9	128
	43,0%	32,8%	17,2%	7,0%	100,0%
1765-1771	23	22	18	15	78
	29,5%	28,2%	23,1%	19,2%	100,0%
Celé období	688	200	145	109	1142
	60,2%	17,5%	12,7%	9,5%	100,0%

Vysvětlivky: Jako Ž i N = svědek pochází ze stejného místa jako ženich a zároveň i nevěsta, všichni tři mají stejné místo původu; jako Ž = svědek pochází ze stejného místa jako ženich; jako N = svědek pochází ze stejného místa jako nevěsta; jiné = svědek pochází z místa, které se neshoduje ani s místem původu ženicha, ani s místem původu nevěsty

Tabulka 7.b. Tabulka 9.a. Podíly svědků podle místa jejich původu na celkovém počtu svědků, u kterých nám je známo místo jejich původu

	Kamenický Šenov				
	jako Ž i N	jako N	jako Ž	odjinud	celkem
1715-1724	125	51	51	37	264
	47,3%	19,3%	19,3%	14,0%	100,0%
1725-1734	143	102	100	31	376
	38,0%	27,1%	26,6%	8,2%	100,0%
1735-1744	103	80	60	59	302
	34,1%	26,5%	19,9%	19,5%	100,0%
1745-1754	140	76	66	40	322
	43,5%	23,6%	20,5%	12,4%	100,0%
1755-1764	124	59	51	69	303
	40,9%	19,5%	16,8%	22,8%	100,0%
1765-1771	66	58	45	41	210
	31,4%	27,6%	21,4%	19,5%	100,0%
Celé období	701	426	373	277	1777
	39,4%	24,0%	21,0%	15,6%	100,0%

Vysvětlivky: Jako Ž i N = svědek pochází ze stejného místa jako ženich a zároveň i nevěsta, všichni tři mají stejné místo původu; jako Ž = svědek pochází ze stejného místa jako ženich; jako N = svědek pochází ze stejného místa jako nevěsta; jiné = svědek pochází z místa, které se neshoduje ani s místem původu ženicha, ani s místem původu nevěsty

Na závěr bych se ještě ráda zmínila o problematice geografické mobility v souvislosti s hranicemi panství. V našem případě bylo zastoupeno hned několik variant, jak mohla situace vypadat. Farnost Kamenický Šenov patřila celou svou rozlohou k panství Česká Kamenice. Toto panství bylo, obecně řečeno, velmi rozsáhlé. Naproti tomu stojí farnost Podbořany. Až na jednu výjimku, kterou byly Hlubany, patřila celá farnost ke statku a městu Podbořany. Hlubany potom patřily k panství Krásný Dvůr a Sedčice. Stojí tedy proti sobě farnost patřící celá do velkého panství a farnost, která se rozkládala na území dvou panství, obě měla ovšem menší charakter než v případě prvním.

Kdybych měla určit, jestli se při geografické migraci překračovaly hranice panství, pak bych musela říci, že jistě. Je ovšem otázkou, jak často tato situace nastala. U farnosti Podbořany téměř vždy, když se brali dva lidé z různých farností, jelikož hranice jednoho z panství a farnosti se téměř kryly. Navíc i v případě, že se brali dva lidé z téže farnosti, mohl to být sňatek

mezi lidmi z různých panství. U této farnosti tedy myslím, že překračovat hranice panství v souvislosti s geografickou migrací související se sňatkem nebylo asi nijak neobvyklé, možná to bylo i relativně časté.

U farnosti Kamenický Šenov je situace trochu jiná, hůře zhodnotitelná. Pokud ovšem propojím tuto otázku s předchozími výzkumy, nabízí se zde jedna teorie. Když si uvědomíme, že ve farnosti Kamenický Šenov byla větší míra migrace, nýbrž na menší vzdálenosti, dalo by se to možná propojit s naší aktuální otázkou. Nabízí se totiž možnost, že se tak lidé sice brali ve větší míře než ve farnosti Podbořany mimo tuto farnost, že ovšem zároveň značná část těchto sňatků byla v rámci jednoho panství, což se v případě Podbořan říci rozhodně nedá.

Tyto otázky po prostupnosti hranic panství, stejně jako otázky po geografické mobilitě s ohledem na různá pohlaví, by bylo jistě zajímavé blíže prozkoumat.

4.2. Sociální mobilita

Jak už jsem uvedla výše, nedostatek údajů v matrikách o sociálním postavení či povolání snoubenců nebo jejich rodičů má za následek nemožnost vytvoření výzkumu, který by měl reprezentativní charakter.

Podíváme-li se u obou farností na zastoupení případů, kdy byl uveden sociální původ ženicha i nevěsty, nalezneme velmi nízká čísla. Konkrétně pro farnost Kamenický Šenov je to z celkového počtu párů, které byly v daném období ve farnosti oddány 2,5% a pro farnost Podbořany je podíl párů, u kterých známe u obou snoubenců sociální původ 4% ze všech uzavřených manželství.

Na tomto místě bych tedy ráda uvedla pouze několik informací, které mohu uvést na základě sporých údajů v matrikách.

V matrice farnosti Kamenický Šenov nebyla udána sociální postavení či povolání téměř vůbec. Pokud už se tak stalo, bylo to většinou u osob svědků. Víceméně se však tyto kategorie omezovaly pouze na označení mlynář,

rychtář nebo učitel. Jiná povolání bychom v matrice Kamenického Šenova jen těžko hledali.

U farnosti Podbořany byla situace již o něco lepší, ovšem nijak výrazně. Údaje o postavení nebo povolání už však nepřevažovaly u svědků, ale u snoubenců. Paleta sociálního postavení či spíše povolání byla ovšem širší. Rovněž se tu vyskytovaly kategorie mlynář, učitel, rychtář, ale i tkadlec, řemeslník, rolník, řezník, švec, pastýř, kupec či poddaný. Tím však výčet nalezených povolání či sociálních postavení v matrice Podbořan končí.

5. Závěr

Sňatkové chování bylo, a dodnes to platí, ovlivňováno mnoha různými faktory. V dřívějších dobách musel mít navíc mladý člověk na paměti, že zrušit sňatek bylo prakticky nemožné. Sňatek dvou lidí navíc ovlivňoval hned několik dalších lidských životů, hlavně nejbližších příbuzných, však o to více. Díky této skutečnosti nebyl sňatek, tak jak je tomu dnes, záležitostí především a hlavně snoubenců, nýbrž byla to vlastně záležitost celé rodiny, obzvláště pokud se ženil hlavní dědic nebo pokud se vdávala hlavní dědička.

Jelikož dědický systém „zajistil“ pouze jednoho dědice, ostatní se museli většinou velmi snažit, aby si udrželi sociální postavení svých rodičů. Za tímto účelem se pak mohl mladý člověk přestěhovat, respektive oženit se nebo vdát se, i do relativně velmi vzdálených lokalit. Za relativně vzdálenou lokalitu už by se dala považovat i lokalita 15 kilometrů od rodné vsi. Na druhou stranu ještě existovala v 18. století instituce povolování sňatku vrchností, jež měla zabránit lidem v bezproblémovém odchodu z panství. Učinit rozhodnutí o tom, zda člověk odejde dále od domova nebo zůstane v rodném místě nebo místě blízkém, tedy asi nebylo úplně jednoduché a jednoznačné.

Ve své práci jsem tedy chtěla zjistit, jaká část lidí, kteří se vdávali nebo ženili, zůstala ve své rodné vsi a jak velká část se rozhodla pro odchod z domova, ať už kvůli udržení sociálního postavení nebo z jiných důvodů. Navíc jsem si vybrala dvě hospodářsky odlišné oblasti za tím účelem, abych

zjistila, jestli v tomto rozhodování mohl hrát důležitou nebo možná i rozhodující úlohu hospodářský ráz oblasti. Nabízí se pár teoretických důvodů, proč by v protoindustriální oblasti mohla být větší, ale na druhou stranu i menší geografická mobilita než v oblasti s agrárním rázem.

Vybrala jsem si tedy oblast protoindustriálního a agrárního rázu. V prvním případě se jednalo o farnost Kamenický Šenov, v druhém případě o farnost Podbořany. Kamenický Šenov je oblastí v Lužických horách, kde se řemeslo specializovalo obzvlášť na sklářství a přádláctví. Podbořansko na Žatecku by naopak mohla charakterizovat specializace na chmelařství jakožto zemědělské odvětví.

Stanovila jsem si otázky:

Nakolik bylo obvyklé odcházet za sňatkem z rodné lokality či z farnosti či z panství? Jak daleko se byli ochotni v takovém případě lidé odstěhovat? Platila úměra mezi šancí na rovný sňatek a geografickou vzdáleností od místa původního bydliště? Jakou část sňatků tvořily sňatky dvou stejně sociálně postavených partnerů? Jaké byly podíly sociálně heterogenních sňatků? Jaká byla struktura snoubenců podle rodinného stavu? Jaká byla geografická vzdálenost lokalit, ze kterých pocházeli snoubenci? To vše na pozadí hospodářského rázu sledovaných oblastí.

Na otázky, které se týkaly sociálního postavení či sociální mobility obyvatel jsem tedy nemohla odpovědět z důvodu nereprezentativního vzorku zápisů, ve kterých bylo uvedeno místo původu obou snoubenců (viz výše).

Co se týče otázky struktury snoubenců podle rodinného stavu, respektive struktury párů podle toho, v jakém rodinném stavu do svazku snoubenci vstupovali, pro obě farnosti musím konstatovat velmi podobné závěry. V obou případech naprosto jednoznačně převládaly případy, kdy si bral svobodný muž svobodnou ženu. Z ostatních možností byl potom nejhojněji zastoupen případ, kdy si bral vdovec svobodnou ženu. Poslední dvě možnosti pak byly velmi vyrovnané, ale v obou farnostech měla o něco více případů možnost, kdy si vdova brala svobodného muže před možností, kdy se brali

dva ovdovělí lidé. Tyto závěry tedy ukazují na to, že větší šanci znovu se oženit měli rozhodně spíše muži než ženy a nejsou tu žádné rozdíly mezi protoindustriální a agrární oblastí.

Pokud bych se nyní měla věnovat otázkám geografické mobility, mohu předem říci, že ani v těchto otázkách se od sebe obě sledované farnosti příliš neliší. Obě farnosti, farnost Podbořany i farnost Kamenický Šenov, tedy sledují stejné trendy.

V obou lokalitách pocházela přibližně polovina snoubenců z téže lokality. U farnosti Podbořany (63% z párů, u kterých bylo u obou snoubenců možné zjistit místo původu) byl přitom tento podíl vyšší než ve farnosti Kamenický Šenov (44,3%). Přes dvě třetiny případů, ve kterých se dalo určit místo původu obou snoubenců, potom zahrnovaly případy, kdy oba snoubenci pocházeli z téže farnosti (bez ohledu na to, zda byli i z téže lokality či nikoliv), ve farnosti Podbořany to bylo 70,4%, ve farnosti Kamenický Šenov 62,3%.

Celkově tedy byla míra migrace mimo farnost u obou sledovaných oblastí relativně menšího charakteru. To je pro obě sledované farnosti společné. Jisté rozdíly vyplynou, zaměříme-li se na vzdálenosti, na které lidé, když už se rozhodli přestěhovat, migrovali.

Pro farnost Podbořany platí, že ochota k migraci u ní byla o něco málo menší, než u Kamenického Šenova. Když už se ovšem lidé stěhovali, bylo to nejčastěji na větší vzdálenosti, na vzdálenost 20 kilometrů a větší nebo do farnosti, mezi níž a farností Podbořany byly minimálně ještě dvě jiné farnosti. U Kamenického Šenova pozorujeme trochu jinou tendenci. Celkově zde byla ochota k migraci o něco větší než ve farnosti Podbořany, ovšem lidé migrovali nejčastěji na vzdálenost do 5 kilometrů od Kamenického Šenova nebo jen do sousední farnosti.

Platí ovšem, že u obou farností se na druhém místě (a rozdíl mezi těmito kategoriemi nebyl nijak velký) objevila ve všech právě zmíněných otázkách právě ta vzdálenostní kategorie, která byla u té druhé farnosti na místě prvním. (Např. ve farnosti Kamenický Šenov migrovali lidé po sousední

farnosti nejčastěji do farnosti, mezi níž a farností Kamenický Šenov byly minimálně dvě jiné farnosti.)

Konstatuji tedy, že v otázkách, týkajících se geografické mobility, sledovaly farnosti Kamenický Šenov i farnost Podbořany stejné trendy a lišily se pouze mírně v otázkách vzdálenosti případné migrace.

Co se týče hospodářského vlivu oblasti na sňatkové chování obyvatel, ani v jedné ze zásadních otázek jsem neshledala žádný výraznější rozdíl mezi protoindustriální a agrární oblastí, výsledky jsou si velice blízké. Na základě toho konstatuji, že, alespoň ve mnou sledované době, tedy v letech 1715 až 1771, a v mnou sledovaných oblastech, tedy ve farnosti Podbořany a ve farnosti Kamenický Šenov, neexistoval výraznější rozdíl ve sňatkovém chování na základě hospodářského rázu oblastí, tedy v oblasti se silným protoindustriálním a na druhé straně se silným zemědělským rázem.

• **Seznam literatury a pramenů**

Seznam literatury

- Dokoupil, Lumír – Fialová, Ludmila – Maur, Eduard – Nesládková, Ludmila: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století. Praha 1999
- Fialová, Ludmila – Kučera, Milan – Maur, Eduard: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha 1996
- Horská, Pavla – Kučera, Milan – Maur, Eduard – Stloukal, Milan: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990
- Horský, Jan – Seligová, Markéta: Rodina našich předků. Praha 1997
- Livi Bacci, Massimo: Populace v evropské historii. Praha 2003
- Schlumbohm, Jürgen: Lebensläufe, Familien, Höfe, Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650-1860. Göttingen 1994 (kapitola 6 – Lebensläufe und Strategien: Heiraten – (s)einen Platz einnehmen in der inegalitären Gesellschaft)
- Studnička, Fr. J. - Čelakovský, Jar. - Maixner, Emer. (vyd.): Ottův slovník naučný. Praha 2002

Seznam odborných článků

- Grulich, Josef – Zeitlhofer, Hermann: Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století. Historická demografie 23/1999, s. 31-84
- Grulich, Josef – Zeitlhofer, Hermann: Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení. Historická demografie 22/1998, s. 79-105
- Grulich, Josef: „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. Historická demografie 24/2000, s. 49-82

- Chalupa, Aleš: Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrech (1700-1750) in: Sborník Národního muzea v Praze, Svazek XXIII, 1969, číslo 4-5, s. 192-374
- Klášterská, Alice: Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. Historická demografie 22/1998, s. 145-168
- Maur, Eduard: Vývoj matričního zápisu v Čechách. Historická demografie 6/1982, s.40-58
- Seligová, Markéta: Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v 1. polovině 18. století ve světle poddanských seznamů. Historická demografie 28/2004, s. 55-109
- Velková, Alice: Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791 – 1800 na panství Štáhlavy. Historická demografie 27/2003, s. 173-224

Seznam pramenů

- Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 3 (Dominikál). Praha 1970
- Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhlíček, Josef – Rajtoral, František (vyd.): Tereziánský katastr český, svazek 1 a 2 (Rustikál). Praha 1964
- matrika (o.)pro farnost Kamenický Šenov z let 1715-1771 (L67/6), SOA Litoměřice
- matriky (n.o.z.)pro farnost Podbořany z let 1714-1743, 1744-1784 (L118/4 a L118/5), SOA Litoměřice
- Müllerova mapa Čech z roku 1720, Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd České republiky, sign. VII/4/A-2587